

ערך "רופא" אנציקלופדיה הלכתית - רפואית

הרב פרופ' אברהם שטיינברג

א. הגדרת המושג

העוסק באיבחון, בטיפול ובטיפול חולים או פצועים נקרא רופא¹ או אסיא². בתלמוד ובספרות הפוסקים מצינו תוארים וכינויים שונים לעוסקים ברפואה - 'רופא' או 'אסיא' שם הוא בדרך כלל רופא פנימי, העוסק ברפוי באמצעות תרופות, דיאטות וכד'. אמנם יש מי שכתב, שרופא בלשון חז"ל הוא מוהל³, ויש מי שכתב, שהוא מנתח⁴; רופא אומן⁵, מתייחס למנתח⁶; רופא מומחה⁷ מתייחס לרופא מוכר ומורשה. הכינוי הלועזי המקובל כיום לרופא הוא 'דוקטור'⁸.

יש מי שכתב, כי השורש 'רפה' הוא-הוא שורש הפועל 'רפא' והשם רופא⁹, מכאן שתפקיד הרופא הוא לגרום להרפייה ומנוחה¹⁰.

בערך זה נידונים ענינים שונים הנוגעים לתפקידו ומעמדו של הרופא, כגון רשיון רפואי, שכר הרופא, עדות הרופא, תפילות ושבועות, שביתות ועוד.

ב. רקע היסטורי

1. הרופא אצל אומות העולם

במצרים העתיקה היה רופא מומחה מיוחד לכל מחלה, היינו היתה התמחות מאד פרטנית. רמת הרפואה המצרית היתה המתקדמת בין ארצות העולם העתיק. הרופאים המצרים עסקו גם בחניטה¹¹, והגיעו להישגים מרשימים בתחום זה¹².

1 ירמיה ח כב; דבה"ב טז יב;

2 ב"ק פה א; בראשית רבה כג ה;

3 רש"י ב"ב כא א ד"ה רופא; רש"י סנהדרין יז ב ד"ה רופא. וראה סמ"ע חו"מ סי' קנו סק"ג;

4 פחד יצחק ע' רופא;

5 סנהדרין צא א;

6 ראה שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' פב; פחד יצחק, ע' רופא;

7 ע"ז כז א;

8 פירושו המילולי של מונח זה הוא מורה, ובעצם במקורו הוא שימש כינוי למורים באוניברסיטה. יש אומרים, ששימוש לגבי רופא, אף שאינו מלמד באוניברסיטה, החל רק במאה הי"ג. ראה על ההיסטוריה הנוגעת לתואר זה בספר הרפואה והיהדות, עמ' 253, הע' 33;

9 רש"י תהלים ס ד;

10 ראה הרב י. שפרן, תחומין, טו, עמ' 310. זאת לעומת המושג האנגלי 'physician', שבא מהשורש פיזי, היינו הדגש על רפואת הגוף הפיזי; או 'דוקטור' שפירושו מורה, והיינו הדגש על הדעת והידיעה - הרב שפרן, שם;

11 בראשית נב;

12 ראה כרך ב, ע' חניטה, עמ' 499 ואילך;

ביוון העתיקה עסקו הרופאים ברפואה כללית, ומעמדם החברתי היה מן הנמוכים בין כל העיסוקים ביוון. בין הרופאים המפורסמים של יוון יש לציין בעיקר את היפוקרטס¹³, גדול הרופאים של יוון העתיקה, שנקרא אבי הרופאים; הרופילוס¹⁴, וארסיטרטוס¹⁵, מגדולי האנטומיסטים בעת העתיקה.

ברומא העתיקה היו רבים מהרופאים עבדים, ובעיקר עבדים משוחררים, ורובם היו זרים. הרופאים הרומאיים היו בדרך כלל רופאים צבאיים¹⁶. רוב הרופאים היו בורים ואף לא ידעו קרוא וכתוב. היחס אליהם מצד האוכלוסיה הכללית היה יחס של זלזול, אלא אם כן היתה להם הצלחה. שיטות הוראת הרפואה היו בדרך של שוליות, היינו רופא לקח עמו מספר תלמידים שבאו עמו לבית החולה, ולמדו מהפרקטיקה המעשית¹⁷. רק בודדים מהרופאים הרומיים היו אנשים חופשיים, משכילים, ובעלי ידע בתחום הרפואה. מבין הרופאים הרומאיים המפורסמים יש לציין את אסקלפיאדס¹⁸, סורנוס¹⁹, שנחשב לגדול רופאי הנשים של העולם העתיק; ובעיקר גלינוס²⁰, גדול הרופאים של העולם העתיק אחרי היפוקרטס.

אף רמתו של הרופא בימי הביניים היתה לרוב נמוכה ביותר, הן בידע והשכלה כלליים, והן בידיעת הרפואה והגיתוח²¹. רק בעת החדשה הפך מקצוע הרפואה להיות מקצוע אקדמי, רמת הרופאים עלתה מאד, ומעמדם החברתי נחשב לאחד מהגבוהים ביותר בחברה.

הרופאים תוארו בספרות הפרוזה והשירה בדרכים שונות - יש שהרופא מתואר לחיוב, כמציל וכעוזר; יש שהוא מתואר לשלילה, כרודף בצע, טועה ומזיק; ויש שהוא מתואר באופן סטירי²². בין אומות העולם היו רבים שהתייחסו בשלילה לרופאים, ועקב כך טבעו מטבעות לשון ופתגמים לגנות את הרופאים, כגון - ההבדל היחיד בין שודדים ורופאים הוא, כי פשעיהם של הראשונים מתחוללים בהרים, ואילו של האחרונים מתחוללים ברומא גופה²³; או - נוכל לקבוע בתורת כלל, כי יותר שאומה נעשית

13 חי בשנים 460 - 370 לפסה"נ;

14 Herophilos. חי בתחילת המאה ה-3 לפסה"נ;

15 Erasistratos. חי במחצית הראשונה של המאה ה-3 לפסה"נ;

16 ראה מאמרו של צ. יעבץ, הרפואה פו: 373, 1974;

17 ראה תוספתא אהלות ד ב - על תודוס הרופא; דברים רבה ו ג - תלמיד של רופא שאמר לרבו, מורי כבר לימדתני כל סדרן של רפואות;

18 Asclepiades. חי במאה ה-1 לפסה"נ;

19 Soranos. חי בשנים 90 - 150;

20 Galenus. חי בשנים 129 - 200;

21 ראה הרפואה והיהדות, עמ' 263 ואילך;

22 ראה - McLellan MF, Lancet 348:458, 1996;

23 המאמר הזה מיוחס לגלינוס;

משופעת ברופאים, יותר היא מתדלדלת באנשים²⁴. נכתבו אף ספרים שלימים בגנותם של הרופאים והרפואה²⁵.

באופן כללי יש לציין, כי בעולם העתיק לא היה כל פיקוח על הרופאים, ולא היה כל מוסד ציבורי שנתן רשיונות לעוסקים ברפואה. בימי הביניים נעשה נסיון להנהיג רשיון רפואי על ידי פרידריך ה-2 מלך נאפולי וסיציליה בשנת 1231, אך הוראה זו לא נשמרה²⁶. אחר כך נעשה נסיון דומה על ידי הנרי ה-8 מלך אנגליה בשנת 1518, אך גם פקודה זו לא נשמרה²⁷. בתקופות שונות בימי הביניים היתה הזכות להענקת רשיון רפואי נתונה בידי האפיפיורים ונציגיהם ברבים ממדינות אירופה²⁸. היהדות היתה הראשונה בהיסטוריה האנושית שדרשה רישוי רפואי²⁹.

שכר הרופא היה דבר מקובל ומוסדר כבר מימים קדמונים. היו מדינות וזמנים שבהם קבלו הרופאים את שכרם מקופת הציבור, והתגמולים הכספיים היו קבועים בהתאם למשתנים שונים, והיו מקומות וזמנים שבהם עסקו הרופאים ב'רפואה פרטית', וקבלו שכר בהתאם לדרישות שהציבו³⁰. את שכר הרופא שילמו בדרך כלל מראש, עוד לפני שהיתה ידועה מידת הצלחתו של הטיפול הרפואי³¹, ויש שקצבו את שכר הרופא מראש, שיקבל על עצמו את הטיפול באדם מסויים לעולם³².

הרופאים בעת העתיקה השתמשו בכלים שונים לביצוע פעולות רפואיות ולאיחסון תרופות. הרופאים החזיקו את התרופות בנרתק מיוחד³³, או בסל מתכת מיוחד, או בארגז עץ מיוחד, ועל מכסה הסל או על דלת המתכת של הארגז היו תולים תחבושות ומספרים³⁴; מקיזי דם היו משתמשים במסמר מיוחד³⁵; את הסממנים היו הרופאים

24 ראה הרפואה והיהדות, עמ' 250;

25 כגון ספרו הצרפתי של וויטקובסקי: *Le Mal qu'on a dit des Medicines*, וספרו האנגלי של צירלס דאנה: *The Evil Spoken of Physicians*. על סאטירות ודברי קיטרוג נגד רופאים ראה באריכות בספר, *Friedenwald H: The Jews and Medicine, 1944, Vol I, pp. 69ff*;

26 אמנם ראה במאמר Roth C, *Speculum* 28:834, 1953, שבמאה ה-13 היה צורך ברשיון רפואי, ומי שעסק ברפואה בלא רשיון נשפט בבית משפט ונענש;

27 ראה מאמרו של י. ליבוביץ, קורות, ז, חוב' ה-ו, תשל"ח (1978), עמ' 360 ואילך. וראה עוד על נסיונות קדומים להנהגת רישוי רפואי בספר הרפואה והיהדות, עמ' 263 ואילך; ת. זליגמן, הרפואה, קד: 1983, 358;

28 הרפואה והיהדות, שם;

29 ראה לחלו בחלק ההלכתי על רשיון רפואי;

30 ראה פירוט על כך בספרו של פרויס, עמ' 31, ובספר הרפואה והיהדות, עמ' 271 ואילך. וראה שו"ת תרומת הדשן ח"ב (פסקים וכתבים) סוסי' רי, על אומדנא של שכר רופא בזמנו;

31 ראה פרויס, עמ' 32;

32 ראה כתובות נב ב, בסיפור קרובו של רבי יוחנן;

33 ירושלמי ברכות ה ב; ירושלמי ר"ה א ג;

34 ראה משנה כלים יב ג; רמב"ם כלים טו; שם י ח;

מבשלים בכף גדולה, שהכילה מלוא חפניים של אדם בינוני³⁶; נגעים ומורסות פתחו הרופאים בעזרת מקדח קטן³⁷.

הרופאים באותם ימים היו גם הרוקחים, והם נשאו אתם 'נרתק של רופא', שכל מיני רפואות נתונים בו³⁸.

כיום מקובל שרופאים (ועובדי בריאות אחרים) לובשים חלוק לבן בעת עבודתם. מנהג זה החל בשלהי המאה ה"ט, כאשר הרפואה הפכה להיות יותר מדעית. המטרה הראשונית היתה הגנה מפני מזהמים. במשך הזמן הפך החלוק הלבן להיות סמל למעמדם של העוסקים בבריאות, שכן מבחינה תרבותית מסמל הלבן נקי, טהור וחיים. כמו כן היה בזה משום הצדקה לפעולות פולשניות, מכאיבות ובלתי-נעימות במהלך הבריור והטיפול הרפואי³⁹. יש מהרופאים הרואים בחלוק הלבן סמל של סמכותיות, וכן השפעה על מערכת יחסי חולה-רופא⁴⁰.

2. הרופא היהודי

לפי תפיסת היהדות הרופא האמיתי הוא הקב"ה⁴¹, כמבואר במקומות רבים במקרא⁴². אכן, נתנה התורה רשות לרופא לרפא, ושיתף הקב"ה את הרופא עמו בתהליך הריפוי, כשלוחו של מקום⁴³.

מאז ומעולם היתה כמיהה מצד היהודים לשמש כרופאים⁴⁴. אין ספק שכבר בתקופת המקרא היו רופאים מקצועיים, שעסקו בריפוי ובטיפול בחולים ובפצועים⁴⁵. מצינו במקרא שהכהנים⁴⁶ והנביאים⁴⁷ שימשו בתפקידים 'רפואיים' שונים. אכן, אין לייחס להם משמעות של רופאים מקצועיים, אלא רק עיסוק בתחום שהתורה הגדירה, או פעולה

35 'מסמר הגרע' - כלים יב ד. וראה בתפא"י שם;

36 יתרווד גדול של רופאים - כלים יז יב;

37 אהלות ב ג;

38 ירושלמי ברכות ה ב; ירושלמי ר"ה א ג; ירושלמי תענית א א;

39 Blumhagen DW, Ann Intern Med 91:111, 1979;

40 Bischof RO, Lancet 345:777, 1995;

41 ראה בברכ"י יו"ד ס"י שלו אות א - 'שכינה' בגימטריא 'רופא חנס';

42 בראשית כ יז; שמות טו כו; במדבר יג יג; דברים לב לט; מל"ב כ ה; ירמיה יז יד; תהלים ו ג;

ג; שם ל ג; שם קג ג, ועוד;

43 ראה ע"ז נה א; גשר החיים ח"א פ"א ס"י ב סק"ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל

ס"י א. וראה על מקור החיוב לרפא בערך רפואה;

44 על הקשר הרעיוני בין היהדות והרפואה ראה בערך רפואה, ובערך למוד הרפואה, כרך ג, עמ' 386 ואילך;

45 ראה למשל ירמיה ח כב; דבה"ב טז יב;

46 ויקרא פרק יג;

47 אליהו ובן הצרפתי (מל"א יז), אלישע ובן השונמית (מל"ב ד);

חד-פעמית בכוח הנבואה, ולא מצינו בשום מקום שהכהנים או הנביאים נקראו רופאים, אף שכמובן מושג זה היה ידוע היטב גם בתקופת המקרא.

בזמן שבית המקדש היה קיים היה שירות רפואי לכהנים במקדש. בן אחיה היה ממונה על חולי המעייים⁴⁸, היינו בגלל שהיו הכהנים מהלכים יחפים על רצפת בית המקדש, והיו אוכלים בשר ושותים מים, היו באים לידי מחלות מעיים, ובן אחיה היה ממונה על רפואתם⁴⁹, והיה מבקר את הכהנים, ומרפא כל תחלואיהם, ועוסק בהם תמיד הוא ואנשיו שתחת ידו⁵⁰.

מבחינת היחס בין רופאים יהודיים לבין דרגתם באמונה ניתן לראות ארבע תקופות:

- תקופת התלמוד, שבהם היו אישים רבניים דגולים שהיו להם ידיעות מבוססות ברפואה, אך רק מעטים מהם שימשו בפועל כרופאים.
- תקופת ימי הביניים, שבהם שימשו אישים דגולים כרופאים פעילים וכרבנים בפועל, ושילוב כזה לא היה נדיר אז כלל ועיקר⁵¹. אמנות הרפואה בין היהודים היתה נפוצה הן בעולם המוסלמי-ערבי והן בעולם הנוצרי-אירופי, והיה זה מקצוע נפוץ בין האנוסים⁵².
- התקופה החדשה, בה נוצר נתק כמעט מוחלט בין רופאים יהודיים לבין רבנים או שומרי תורה ומצוות. החל מראשית העת החדשה חלו שתי תהפוכות - מצד אחד הגבילו הגויים את היהודים בהשכלתם האוניברסטאית בכלל ובתחום הרפואה בפרט, וכן הוטלו איסורים דתיים-נוצריים על העסקת רופאים יהודים⁵³; ומצד שני התעוררה התנגדות מתוך שלומי אמוני ישראל ללימודים כלליים, ובתוכם לימודי הרפואה. כפועל יוצא מתהליכים אלו קרה שמי שיצא ללימודי רפואה אקדמיים סבל הן מהסביבה הלא-יהודית העויינת והן מהסביבה היהודית-החרדית. מכאן ההסבר שהתפתחו רופאים יהודים חילוניים בלבד, עד שהמליצו עליהם בדרך החידוד 'רופא חולים -- מתיר איסורים'.
- התקופה האחרונה, בה יש מגמת עליה של רופאים פעילים שהם בעלי ידע רב בתורה והלכה, ופריחה מחודשת של רופאים יהודים שומרי תורה ומצוות. אכן,

48 משנה שקלים ה א ;

49 ירושלמי שקלים שם ; פיהמ"ש לרמב"ם שקלים שם ;

50 רמב"ם כלי המקדש ז יד. וראה עוד בשערי משה לאאמו"ר ח"ב סי' נח. אמנם ראה בספרו של פרויס, עמ' 14, שאין כל הוכחה שהוא היה רופא, ויתכן שהיה כהן שהיה לו ידע ברפואה ;

51 ראה בנספח לערך זה ;

52 על הגורמים הסוציולוגיים השונים שהשפיעו על נהירת יהודים רבים למקצוע הרפואה בימי הביניים ראה - הרפואה והיהדות, עמ' 252 ואילך ;

53 ראה סיכומים היסטוריים בחוברת של ז. מונטנר, עלילות על רופאים יהודיים באספקלריה של תולדות הרפואה, ניסן תשי"ג ;

כמעט שאין בנמצא בתקופה זו שילוב של רופאים שהם גם רבנים פעילים. בשנים האחרונות חל שינוי בשתי המגמות - נפתחו האפשרויות החופשיות ליהודים ללמוד כל מקצוע חופשי באוניברסיטה, כולל רפואה; וכמו כן פחתה ההתנגדות העקרונית ללימודי רפואה מצד הרבנים.

היהודים תרמו לרפואה מאז ומתמיד, ובדרך כלל היה אחוז היהודים בין הרופאים גבוה יותר מאחוז היהודים באוכלוסייה הכללית.⁵⁴

הרופאים היהודים תרמו הן בידיעותיהם המקוריות והן בתרגומים של כתבים רפואיים. הרבה ספרי רפואה בתחומים שונים נתחברו על ידי רופאים יהודים בימי הביניים, הן בעולם הדובר ערבית והן בעולם הדובר לטינית. היהודים הצטיינו בתרגום כתבים רפואיים מיוונית ולטינית לערבית, או מערבית ללטינית. כמו כן תרמו הרופאים היהודיים למוסר הרפואה, בחיבור שבועות ותפילות, שהם בעיקרם קודים אתיים.

בארץ ישראל לא היו רופאים מאז חורבן הבית ועד שנת 1842. באותה שנה נשלח מאנגליה רופא-מסיונר נוצרי בשם ג'ורג' דלטון,⁵⁵ אך הוא נפל למשכב כעבור כשנה, ובהיעדר רופא אחר בכל ארץ ישראל שיוכל לטפל בו הוא נפטר ממחלתו.⁵⁶ באותה שנה הובא ארצה רופא-מסיונר נוסף בשם אדווארד מקגוואן.⁵⁷ משה מונטיפיורי לא סבל את העובדה שנעשית בארץ עבודה מיסיונרית בכיסוי של עזרה רפואית, ולפיכך הביא לארץ בשנת 1843 את ד"ר שמעון פרנקל, הרופא היהודי הראשון בארץ ישראל, שעבד בירושלים. בשנת 1844 הוקם בית החולים היהודי הראשון בירושלים, וד"ר פרנקל שימש בו כרופא ראשי.⁵⁸

54 על תולדות היהודים ברפואה, תרומתם לרפואה, שמותם וכיוצ"ב ראה במקורות הבאים:
Preuss J: *Biblich-Talmudische Medizin*, Berlin, 1911 (Translated into English 'Biblical and Talmudic Medicine' by Rosner F, Sanhedrin Press, New-York, 1978);
Snowman JA: *A Short History of Talmudic Medicine*, London, 1935;
Muntner S: *The History of Hebrew Medicine*, Jerusalem, 1940; Friedenwald H: *The Jews and Medicine*, 3 Volumes, Johns Hopkins University Press, 1944;
historical Press, Boston, 1952; Eried RY:-Kagan S: *Jewish Medicine*, Medico Bibliography of Medieval Arabic and Jewish Medicine and Allied Sciences, London, 1971; Berger N (ed): *Jews and Medicine*, Beth Hatefutsoth, 1995;

; George E. Dalton 55

; Berger N (ed): *Jews and Medicine*, Beth Hatefutsoth, 1995, p.239ff 56

; Edward McGowan 57

וראה עוד בכרך א, ע' בית חולים, עמ' 76 ואילך על תולדות בני החולים בישראל; 58

היחס לרופא ולמקצוע הרפואה היה בדרך כלל יחס חיובי. בן סירא הקדיש פרק שלם בספרו⁵⁹ לתהילתם של הרופאים - 'הדר פני רופא וכבדהו, כי יקום לך בעת צרה; הרופא והמרפא יצרים ה', ומלכים יכבדוהו; חכמת רופא תרוממנו ונגידים עליו יתמהו'⁶⁰. על פי ההלכה אסור לגור בעיר שאין בה רופא⁶¹. לעומת זאת אין לגור בעיר שראש העיר הוא רופא⁶².

הרופא נדרש להתנהגות מוסרית ולדוגמא לאחרים⁶³. מאמר חריג ביחסו לרופא הוא המאמר במשנה - 'טוב שברופאים לגהינום'⁶⁴. רבים הם הפירושים שנאמרו על מאמר זה, ועצם העובדה שיש כל כך הרבה פירושים מעידה על חריגותו בחז"ל. יש לציין, כי הגמרא לא דנה כלל בקטע זה של המשנה, ואין לנו פירוש עליו מאת האמוראים.

יש מי שכתב, כי כוונת מאמר זה היא לרופא שאינו משבר לבו למקום, ופעמים שהורג נפשות, ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא⁶⁵, היינו מדובר על רופא בעל בטחון עצמי וגאווה אישית מופרזים, וכן רופא שאינו מוכן לטפל בחינם בחולים חסרי אמצעים⁶⁶ יש מי שכתבו, שמאמר זה בא לגנות דרכם של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם, אבל לא שיהא חשש איסור בדבר, ואם נהג כשורה כל-שכן שהוסיף זכות לעצמו⁶⁷; יש מי שכתב, שאין הכוונה לרופאים ממש, אלא לרופאי אליל ומאחזי עינים⁶⁸;

59 פרק לח;

60 לח א-ג. בכמה מקורות חז"ל מופיע מאמר זה בנוסח שונה במקצת - כבד את רופאך עד שלא

תצטרך לו - ראה ירושלמי תענית ג ו; שמות רבה כא ז; תנחומא מקץ י; ילקוט איוב, תתקכ;

61 סנהדרין יז ב; רמב"ם דעות ד כג. אמנם רש"י שם ד"ה רופא כתב שהכוונה למול תינוקות,

אך לפי הרמב"ם שם רופא הוא כפשוטו וכמשמעו;

62 פסחים ק"ג א. וראה רש"י שם ד"ה שראשה, ותוס' ב"ב ק"א ד"ה ולא, בפירושים אחר

למאמר זה. בטעם הדבר שאין לגור בעיר כזו - או מפני שהרופא עסוק במלאכתו ולכן לא

יוכל לתת תשומת לב מספקת לצרכי העיר, או להיפך, שצרכי העיר יסיטו את מחשבותיו

מעיסוקו ברפואה ועקב כך יגרום נזק לחולים;

63 אסיא, אסי חגרתך - תנחומא בראשית יא; בראשית רבה כג ה. וראה בספר חכמי ישראל

כרופאים, עמ' 94, שיר 'מוסר השכל' שחיבר רב האי גאון: ... חקור חולים ובקר את מזורים,

ודבר על לבבם נואשים ומרים, ... דעה חכמה ואם דעתה פליאה, דעה חשבון ובין ספרי

רפואה, ... ושיקוי מחלתך גם מזורך, אזי תמצא לך, גם לחברך;

64 משנה קידושין פב א; אבות דרבי נתן לו ה; מסי' סופרים טו י. וראה בספר הרפואה והיהדות,

עמ' 250, על מקבילות למאמר זה בין אומות העולם. ובאופן דומה ראה בפירוש אברבנאל

ע"ה"ת בראשית מא א - הרופא הסכל חברו של מלאך המוות. על המילה גהינום - ניקודה

ומקורה ראה בספר י. קוטשר, מלים ותולדותיהן, עמ' 66-67, ובמקורות שציין שם;

65 רש"י קידושין שם ד"ה טוב;

66 ראה להלן הע' 192 ואילך;

67 רמב"ן, תורת האדם, סוף שער הסכנה; כסא רחמים להחיד"א על אבות דר"נ לו ה;

68 קלונימוס בן קלונימוס, בספרו אבן בוחן (ראה סיכום דבריו במאמרו של ש. קוטק, אסיא, ב,

תשמ"א, עמ' 23; פרויס, עמ' 23 ואילך;

יש מי שכתב, שהמשנה באה להזהיר את הרופאים שידקדקו במלאכתם, ויראו תמיד גהינום פתוחה תחתיהם אם יקרה אסון לחולים באשמתם⁶⁹; יש מי שכתב, שזו דעת יחיד, אבל רוב חכמי התלמוד סבורים שהרופאים הם בעלי תורה ויראי ה'⁷⁰; יש מי שכתבו, שכוונת המאמר לא על רופא כשר והגון אלא על רופא החושב את עצמו לטוב ולמומחה שברופאים שאין כמוהו, שעקב כך הוא סומך על ידיעותיו ואינו מתייעץ עם חבריו הרופאים, ואף אינו מעיין היטב בספרי הרפואה, גם כשיש לו ספק במצב. רופא כזה מעותד לגהינום, כי קרוב לוודאי שיטעה ויהרוג נפשות⁷¹, או שעומדים על דעתם בנוכחות רופאים גדולים מהם, ונשענים על נסיונם העצמי⁷²; יש מי שכתב, שהכוונה לרופאים המתייאשים מטיפול בחולים, ואינם מתאמצים דיים לרפא את החולים⁷³; יש מי שכתבו, שהכוונה לרופאים העוסקים בתחומי רפואה שעל פי דעתם אין לרופאים לעסוק בהם, כגון מחלות פנימיות⁷⁴, או ניתוחים⁷⁵; יש מי שכתב, שהכוונה למי שהוא באותו מקום הטוב שברופאים, ואינו עוסק ברפואה מחשש שיש גדולים ממנו, הוא לגהינום, כי מתרשל הוא בהצלה כשיכול להציל נפשות⁷⁶; יש מי שכתב, שהמאמר מתייחס לאותם רופאים שעוסקים ברפואה למען בצע כסף, שעלולים לעשות מעשים פסולים ולגרום למותם של חולים, ואז ירשו גהינום⁷⁷; יש מי שכתב, שהמאמר מתייחס לאיסיים, שכן 'אסיא' הוא רופא בארמית⁷⁸; יש מי שכתב, שמאמר זה מתייחס לנוצרים הראשונים, שחלקם היו רופאים, ונאמרו הדברים בלשון סתר⁷⁹; יש מי שפירש, שגם הרופא הטוב ביותר עלול להגיע לגהינום אם יתרשל אי פעם בתפקידו, דהיינו גם אם כל ימיו עסק בנאמנות ברפואת חולים והגיע להישגים מרשימים, למרות זאת אם יתרשל

69 שבט יהודה (שלמה אבן ווירגא), מאמר מא; ;

70 אוצר החיים לעקב צהלון, בהקדמה. וראה בספרו של צימלס, עמ' 170, הע' 45, שדעה זו היא לדעת החולקים על שיטת הרוב שיש ברפואה מצווה;

71 מהרש"א קידושין שם; בנין יהושע על אבות דרבי נתן שם; פתח עינים להחיד"א, סוף קידושין; שו"ת תשובה מאהבה ח"ג סי' שלו; עץ יוסף על עין יעקב, קידושין שם; תפא"י סוף קידושין אות ע"ז; שו"ת ישכיל עבדי ח"ו חיו"ד סי' יח. וכן משמע מביאור הגר"א יו"ד סי' שלו סק"ד;

72 שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' פב;

73 מאירי קידושין שם;

74 כרתי ופלתי יו"ד סי' קסח סק"ה;

75 פחד יצחק, ע' טוב;

76 תורת הטור, משפטים, אות קעד;

77 שערי משה ח"ב סי' לט אות ב. על הרופאים המגזימים בשכרם ומגיעים לשחיתות מוסרית בעד בצע כסף נכתבה סונטה בשם 'טוב שברופאים לגהינום' על ידי אלמנצי בפאדובה 1857. קטעים רלוונטיים ממנה הובאו במאמרו של י. פאור הלוי, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' עט ואילך;

78 פרויס, עמ' 23 ואילך;

79 הרב ב. ישר, ברורים, עמ' 45-46. וראה ע"ז כז ב, בענין יעקב איש כפר סכניא;

פעם אחת בתפקידו, עלול הוא להגיע לגהינום, שכן הוא מופקד על חיי בני אדם⁸⁰. על דרך החידוד יש אומרים ש'טוב' הוא בגימטריא י"ז, ואותו רופא המתפלל רק י"ז ברכות של תפילת העמידה, ומשמיט את ברכת 'רפאנו', כי חושב שהוא-הוא הרופא, הרי הוא לגהינום, כי אין הוא יודע שהוא רק שליחו של הקב"ה, ולכן בגאוות לבו יגרום לחולים נזקים רבים⁸¹; יש מי שאומר, שהטוב שברופאים, היינו מי שמתייחס במלוא הרצינות וכובד הראש לתפקידו, הוא נוהל גהינום בחייו, מכיוון שבעבודתו המסורה והאחראית הוא סובל יסורי גוף ונפש בהשתדלותו לעזור לחולים קשים⁸²; ואחרים אומרים, שאין זה אלא משחק מילים בין 'רופאים' ל'רפאים', ומכאן הדמיון בין רופא לגהינום⁸³.

ג. פרטי דינים

1. ענינים כלליים

בעניני אורח חיים

רופא שנמצא במקום שאין מחסור ברופאים, וברור שהחולה יכול להשיג רופא שיטפל בו, ולא מדובר במצב של חירום - רשאי הרופא שלא לקבל חולה בזמן שהוא אוכל, או בזמן מנוחתו וכיוצ"ב⁸⁴; אבל אם מדובר במצב שיש בו אפילו ספק סכנה - חייב הרופא לעשות כל מה שיכול, ואפילו מעירים אותו באמצע הלילה משנתו⁸⁵, וכן אם מדובר ברופא מומחה שאין גדול ממנו, הרי הוא חייב לטפל בחולים הקשים בכל עת⁸⁶. אכן, בתנאים הקיימים כיום, שיש תורנות רופאים, בוודאי שאין חיוב על רופא מסויים שאיננו תורן לטפל בחולים בעת מנוחתו או אכילתו וכיוצ"ב⁸⁷.

רופא שמוטל עליו לטפל בגדולי מעלה, שיש לחוש לנזקו - מותר לו להקדים ולהתפלל שחרית אחרי עלות השחר; אבל כאשר אין הכרח גדול מחייב את הקדמת התפילה - יאחר להתפלל עד שיגמור מלאכתו היותר נכבדה⁸⁸.

80 בשם ר' שמעון משקופ, הובא על ידי א. שטינברג, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 28;

81 מובא בשם רבי מאיר מפרמישלאן, בספר מרגניתא דרבי מאיר;

82 א. שטינברג, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 28, מפי השמועה;

83 ל. גינצברג, הובאו דבריו בספר Friedenwald H: The Jews and Medicine, 1944, Vol 1, p. 12.

1. וראה עוד בענין מאמר חז"ל זה במאמרו של הרב י.א. שפירא, הלכה ורפואה, ב,

תשמ"א, עמ' שלה ואילך; ובמאמרו של ש. קוטק, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 21 ואילך;

84 שו"ת ישכיל עבדי ח"ו חיו"ד סי' יח; הגר"ש אלישיב, ספר הזכרון להגר"י זילטי, תשמ"ז, עמ' תג ואילך;

85 שו"ת ישכיל עבדי שם; הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאבה"ע"ז סי' פ סק"א;

86 שו"ת ישכיל עבדי שם, על פי אגרות הרמב"ם, שכתב אחרי שיצא טבעו ברוב הארצות שהוא עוסק בריפוי בכל שעות היממה, ביום ובלילה, עד שהוא כחולה שאין בו סכנה;

87 שו"ת ישכיל עבדי שם;

88 שו"ת הרמב"ם (בלאו) ח"יב סי' קנח; שם (פריימן), סי' כז;

רופא בעת טיפולו, אף שלוקח שכר, נחשב כעוסק במצווה (מצות השבת אבדה), ולפיכך הוא פטור באותה שעה ממצוות אחרות, כגון תפילין וקריאת שמע, ואם הטיפול הוא נחוץ - אסור לו להפסיק הטיפול לצורך מצוות אלו, וגם אפשר שלא יצא ידי המצווה; אבל אם הטיפול לא נחוץ באותו זמן, ויכול לקיים גם המצווה וגם הטיפול, הרי הוא חייב בכך.⁸⁹

רופא שנקרא בדחיפות לטפל בחולה שיש בו סכנה, חייב לצאת מבית הכנסת אפילו באמצע שמונה עשרה או קריאת התורה, ואפילו אם יעבור זמן התפילה.⁹⁰ ואם הפסיק בתפילתו כדי לטפל בחולה - אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ואם לאו חוזר לתחילת הברכה שפסק בה, ואם פסק בשלוש הברכות הראשונות חוזר לראש, ואם פסק בברכות האחרונות חוזר לרצה.⁹¹

רופא שהתחיל לטפל בחולה לפני התחלת זמן התפילה, ונמשך הטיפול עד שעבר זמנה של אותה תפילה, הרי הוא פטור מתפילה זו, וגם אינו צריך להתפלל תשלומין בתפילה הבאה.⁹² אבל אם התחיל בטיפול או בניתוח אחרי התחלת זמן התפילה, ונמשך הטיפול עד שעבר זמנה של אותה תפילה, הרי הוא חייב בתשלומין בתפילה הבאה.⁹³ מותר לרופא להתחיל ניתוח בבוקר, אף שהוא צפוי להימשך זמן רב, ועקב כך יעבור זמן המנחה.⁹⁴

מותר לרופא לקחת עביט של מי רגלים בידו כדי לבצע בדיקת שתן לצורך רפואתו של חולה, אף על פי שתפילין בראשו, ואין צריך לחלוץ אז את התפילין, ובעל נפש יחמיר לעצמו.⁹⁵

דיני רופא בשבת - ראה ערך שבת

דיני רופא במועדים - ראה ערך מועדים ותעניות⁹⁶

-
- 89 הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' לח סק"ו. וראה עוד בילקוט יוסף ח"א ה' תפילה ס' סב. וראה עוד בדיני העוסק במצווה פטור מהמצווה במה שנוגע לצוות רפואי במאמרו של הרב נ. נריח, חובי' אסיא, נא-נב, תשנ"ב, עמ' 9 ואילך;
- 90 שו"ת לב חיים ח"ב סי' קמח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ז; שם ח"י סי' יג סק"ד-ה;
- 91 טושו"ע או"ח קד ה' ;
- 92 ראה מ"ב סי' צג סק"ח; שם סי' קו סק"ג. וכן דעת רוב האחרונים - ראה נשמת אברהם חאו"ח סי' צג סק"א;
- 93 נשמת אברהם שם, על פי טושו"ע או"ח קח ח' ;
- 94 הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' עב סק"א;
- 95 טושו"ע או"ח מג ט' ;
- 96 כרך ג, עמ' 469 ואילך;

בעניני יורה דעה

יש מי שכתב, שרופא פטור מלרפא במצבים שאינם לפי כבודו, כמו שזקן פטור מהשבת אבדה במצב שאינו לפי כבודו⁹⁷; ויש מי שדחה דבריו, וכתב שאף רופא גדול ומפורסם חייב לטפל בכל חולה⁹⁸.

הכותב על בשרו בכתב שאינו מתקיים ואינו שורט כלל - אין בזה איסור מדין כתובת קעקע⁹⁹. לפיכך, מותר לרופא (ולכל אדם) לכתוב על בשרו מספר טלפון, או תוצאות בדיקות וכיוצ"ב, כאשר הוא צריך לזכור זאת בתוך זמן קצר.

יש מי שכתב, שרופא מותר ללבוש מלבושי גויים¹⁰⁰, וגם מותר לו לגלח את פניו¹⁰¹. יש מי שהתיר לרופא יהודי לחגור חרב כאות כבוד, לפי המנהג שהיה מקובל אז¹⁰².

מי שאסר הנאתו על חברו והוא רופא, וחלה חברו - אם אין דרך ליתן שכר לרופא, יכול לרפאותו אפילו בדיים, ואפילו אם יש שם רופא אחר¹⁰³; אבל אם דרך ליתן שכר לרופא, לא ירפאנו בחינם¹⁰⁴, אבל בשכר יכול לרפאותו, ואפילו יש שם רופא אחר¹⁰⁵.

דין אבלות ואנינות ברופא - ראה ערך אבלות ואנינות¹⁰⁶

בעניני אבן העזר

חתן שהוא רופא, ויש רופא אחר בעיר, ולא מדובר במצב של סכנה - ספק אם הוא רשאי לטפל בחולים בשבעת ימי המשתה שלו¹⁰⁷. ואם הורי החתן הרופא או אחיו הם

97 חכמת שלמה חו"מ סי' תכו;

98 הרב מ.ד. וולנר, התורה והמדינה (עריכה מחודשת, תשנ"א), ג, עמ' 373 ואילך;

99 שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קיא סק"א; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חיו"ד סי' קפ סק"א. וראה באריכות שיטות הפוסקים בנידון בספר פתשגן הכתב להגר"ח קנייבסקי סי' יח, וסיים שם שהרוצה להקל בכל כתיבה על בשרו אם אינו כתב המתקיים, יש לו על מי לסמוך, וכבר כתבו האחרונים שמנהג העולם להקל בזה;

100 שו"ת מהרי"ק שורש פח; רמ"א יו"ד קע"א. וראה בשו"ת שם סק"ד, ובביאור הגר"א שם סק"ז;

101 פחד יצחק, ע' לרופא אומן. אמנם ראה בספר חכמי ישראל כרופאים, עמ' 202, שהחזוה מלובלין התיר לד"ר ברנרד (ראה עליו בנספח לערך זה) ללבוש מלבושי גויים, אך לא התיר לו לגלח את הזקן;

102 אלה המצוות לרי' משה חגיז, מ' רסב;

103 הטעם כתב הרא"ש שם, בשם הירושלמי - שלא מכל אדם זוכה להתרפאות;

104 נדרים מא ב; ירושלמי נדרים ד ד; רמב"ם נדרים ו ח-ט; טושו"ע יו"ד רכ"א ד. וראה עוד בשו"ת הריב"ש סי' תעו;

105 שו"ת שם סק"א;

106 כרך א, עמ' 19 ואילך;

107 חינוך וחסדא כתובות ד' קכט ע"א;

החולים - רשאי הוא לטפל בהם, אפילו אם יש רופא אחר בעיר, ואין הכלה יכולה להתנגד לכך¹⁰⁸.

רופא הפורש ממשרה ציבורית, ויש לו בן שאף הוא רופא - אין הציבור מחוייב למנות את הבן תחת אביו¹⁰⁹.

רופא שצריך לכתוב חוות דעת על רופא אחר, כגון שהוא מנהל מחלקה וצריך לכתוב דין וחשבון על רופא צעיר - מותר לו לכתוב את האמת, ואפילו היא שלילית, ואין בזה משום רכילות ולשון הרע, ובתנאי שכותב רק את הנחוץ ויש לדברים אלו תועלת¹¹⁰. ועדיף שיכתוב בעצמו מכתב כזה שיש בו דברים שליליים על הזולת, או שיתן למזכירה לכתוב את המכתב ללא שם הרופא, ויוסיף בעצמו אחר כך את שם הרופא; ואם דבר זה בלתי אפשרי - מותר לתת למזכירה לכתוב הכל¹¹¹.

מותר לרופא לכתוב מכתב-סיכום רפואי על חולה, ואפילו על קטן, אף על פי שיש בו פרטים על מומים ומחלות, שכן הדבר נעשה לתועלתו של החולה, ודרך זו ידועה ומקובלת על כולם, ומותר גם לתת למזכירה לכתוב מכתבים רפואיים כאלו¹¹².

החובל בחברו איננו רשאי להביא לנחבל רופא שירפאהו בחינם, אלא מביא רופא אומן ומרפאהו בשכר¹¹³. וכן אם החובל הוא עצמו רופא - יכול הנחבל לדרוש שירפאהו רופא אחר, והחובל ישלם את שכר הרפוי¹¹⁴. וכמו כן לא יכול החובל להפנות את הנחבל לרפוי אצל רופא שהוא אוהבו על מנת שירפא את הנחבל בחינם, אלא יכול הנחבל לדרוש טיפול רפואי בשכר מלא¹¹⁵.

החובל בחברו איננו רשאי להביא לנחבל רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט, אלא ישלם לרופא הנמצא באותו מקום גם אם שכרו גבוה יותר¹¹⁶.

החובל בחברו, ונסע הנחבל לבית חולים ושם ביצעו בו בדיקות שונות - חייב המכה לשלם לניזוק את דמי הנסיעה לבית החולים ואת כל ההוצאות של הבדיקות והטיפולים

108 הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם תאבהע"ז סי' סד סק"א;

109 הגרש"ז נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חתו"מ סי' שו סוסק"א, על פי ערוה"ש או"ח נג כח;

110 נשמת אברהם ח"ה חתו"מ סי' תכ סק"ג, על פי תפץ חיים ה"ל רכילות כלל ט בבאר מים חיים סק"ח;

111 הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם שם;

112 הגרש"ז אויערבאך והגרא"י וולדינברג, הובאו דבריהם בנשמת אברהם שם;

113 ב"ק פה א; רמב"ם חובל ומזיק ב יח; טושו"ע חו"מ תכ כא. הטעם - רופא המרפא חינם, שווה חינם (ב"ק שם), מפני שאינו מתבייש מהחולה, וממשיך אותו בדברים ורפואות שאינן מועילות (שיטמ"ק ב"ק ריש פ' החובל);

114 שיטמ"ק ב"ק ריש פ' החובל;

115 שיטמ"ק שם;

116 ב"ק שם; טושו"ע שם כב. הטעם - רופא שבא מרחוק עתיד לילך לדרך, ואיננו חושש אם גרם נזק לחולה (רש"י ב"ק שם). וראה לח"מ שם, שהרמב"ם השמיט דין זה;

בבית החולים. דין זה נכון גם אם התברר שלא נגרם לנחבל נזק פנימי הדורש בירור וטיפול זה, ודין זה נכון אפילו אם יש לנחבל ביטוח רפואי בקופת חולים או בחברת ביטוח והם משלמים את ההוצאות, בכל זאת חייב החובל לשלם את הנזק לנחבל¹¹⁷.

אדם שחש ברע, וחברו הזעיק רופא או אמבולנס - חובת תשלום שכר הרופא חלה על החולה או בני משפחתו, אפילו אם החולה לא ביקש שיזמינו עבורו רופא, ואפילו התנגדו בני המשפחה להזמנת רופא, ואפילו אם הרופא לא הצליח ברפואתו, ואפילו אם החולה נפטר עד שהגיע אליו הרופא¹¹⁸. אף אם טיפל הרופא בחולה מיוזמתו ומבלי שנתבקש לכך, חייב החולה לשלם לו שכרו, ולא יכול לומר שהרופא התכווין רק לגמילות חסדים¹¹⁹.

מי שחלה, וחבירו שילם עבור טיפולו הרפואי - חייב החולה להחזיר לחבירו את ההוצאות, ואפילו שכר בטלה חייב לשלם לו¹²⁰.

אחד מבני חצר שביקש להיעשות רופא אומן - בני החצר מעכבים עליו, מפני שמרבה עליהם הנכנסים והיוצאים; וכן מי שיש לו בית בחצר השותפים, הרי זה לא ישכירנו לרופא¹²¹, ואפילו נתרצו לו כולם חוץ מאחד - אותו אחד מעכב עליו¹²². אכן, יש מי שכתבו, שדין זה הוא דווקא במוהל או מקיז דם¹²³, או במלמד אומנות הרפואה¹²⁴, אבל רופא המרפא חולים - לא יכולים בני החצר למחות בידו¹²⁵. לפיכך, אין השכנים יכולים למחות בידי רופא הרוצה לפתוח מרפאה פרטית בבית משותף¹²⁶. עוד יש מי שכתב, שאם הרופא יכול לבקר בביתו של החולה - יכולים השכנים למחות ביד הרופא לפתוח מרפאה בביתו¹²⁷, אך מכיוון שכיום המנהג הוא שהחולה הולך אל הרופא, וכמעט שאין מצבים של ביקורי בית על ידי הרופא, לפיכך כיום אין השכנים יכולים לעכב את הרופא

---

117 שו"ת ציץ אליעזר חכ"א סי' נח; הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ה חח"מ סי' תכ סק"א. על פי שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' ז; אור שמח, שכירות ז א;

118 שו"ת חבצלת השרון ח"ב חח"מ סי' כד; שו"ת צבני תפארת סי' לב; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"ט; שם ח"י"ח סי' עז. וראה עוד בשו"ת הרא"ש כלל פה סי' ב; שו"ת מהרש"ם ח"י"ד סי' רו;

119 דיני ממונות ח"ג עמ' עא, הע' 4;

120 משך חכמה, דברים טו יג;

121 ב"ב כא א; רמב"ם שכנים ו יא; טוש"ע חו"מ קנו א;

122 טוש"ע שם;

123 ראה רש"י ב"ב שם; ח"י חת"ס ב"ב כ ב;

124 ערוה"ש שם ד;

125 סמ"ע שם סק"ג. וראה עוד בשו"ת הריטב"א סי' כז;

126 שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פ"ל. וראה שם, שהוא דווקא כשרוב החולים הבאים למרפאה הם יהודים, עיי"ש;

127 ט"ז חו"מ שם;

לקבל חולים בביתו¹²⁸. ויש מי שחילק בין רופא המטפל במחלות מסוכנות, שאין השכנים יכולים לעכב בעדו, לבין רופא המטפל בייעוץ לשמירת הבריאות או במחלות קלות, שאז יכולים השכנים למחות בידו¹²⁹. וכן אם בין השכנים יש חולה שהרעש מפריע לו, או שהמרפאה בבית המשותף גורמת לירידה ניכרת בערך הנכס, ובהפסד ממון רב לשכנים - אם יכול הרופא לקבל את החולים במקום אחר, או אם הוא מטפל בחולים שאינם מסוכנים, יכולים השכנים לעכב בעדו¹³⁰.

2. ענינים מיוחדים

רשיון רפואי ומומחיות רפואית

העיסוק ברפואה איננו תלוי רק ברצונו של אדם להיות רופא, שכן 'לא כל הרוצה ליטול את השם רופא מובהק יבוא ויטול'¹³¹. ואמנם היהדות היתה הראשונה בהיסטוריה האנושית שדרשה מהרופאים לקבל רשיון על מנת לפוטרים מנזקים ורשלנות בשגגה¹³². יש הסבורים, שמדובר ברשיון מקצועי שניתן על ידי דיינים הבקיאים בחכמת הרפואה¹³³; יש הסבורים, שהרשיון ניתן על ידי גוף רפואי-מקצועי, ורשות בית הדין ניתנה רק כראיה שיש לאותו איש מעמד של רופא בקי ומקובל על הציבור¹³⁴; ויש מי שכתב, שבית הדין רק מאשר את תעודותיו של רופא הבא מחוץ לעיר, כאשר בידו כתב הסמכה מרופאים מובהקים¹³⁵. אכן, בדורות האחרונים הכריעו הפוסקים שמתן דיפלומה מבית ספר לרפואה מוכר, ומתן רשיון לעיסוק ברפואה מטעם משרד הבריאות הוא הרשות ההלכתית בימינו, ואין צורך באישור נוסף מטעם בית דין¹³⁶.

התנאי הראשוני לקבלת רשיון לעסוק ברפואה הוא ידיעת חכמת הרפואה, שיהא 'בקי ויודע בחכמה ומלאכה זו'¹³⁷. כפל הלשון 'חכמה ומלאכה' מעיד כנראה על הצורך

128 שו"ת משכנות ישראל (גרסמף), סי' יד;

129 הרב י. שייף, עמק הלכה-אסיא, תשמ"ו, עמ' 138 ואילך;

130 הרב שייף, שם;

131 פלא יועץ, אות ר', ע' רופא;

132 כמבואר בתוספתא גיטין ג יג; ב"ק ו ו; שם ט ג, ונפסק להלכה בתורת האדם, ענין הסכנה, ובטשו"ע יו"ד שלו א - 'ואם ריפא שלא ברשות בית דין חייב בתשלומין ... ואם ריפא ברשות בית דין וטעה והזיק, פטור מדיני אדם'. וראה בע' רשלנות רפואית. וראה בערוה"ש יו"ד שלו ב, שהצורך בקבלת רשות לעסוק ברפואה הוא מהותי, ולא רק על מנת לפטור מנזיקין. וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' כב;

133 דברי שאול יו"ד סי' שלו; מעשה אברהם (אברהם ניסים אשכנזי) חיו"ד סי' נה;

134 בית הלל, יו"ד סי' שלו; ערוה"ש יו"ד שלו ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' כב; הרפואה והיהדות, עמ' 266;

135 שולחן גבוה (יוסף מולכו) יו"ד סי' שלו סק"ז;

136 בית הלל, יו"ד שלו א; שו"ת עולת שמואל סי' קח; שו"ת ברכה או"ח סי' שכח אות ט; ערוה"ש יו"ד שלו ב; שו"ת ציץ אליעזר שם;

137 תורת האדם, ענין הסכנה;

ערך "רופא" אנציקלופדיה הלכתית - רפואית

בבקיאות תיאורטית (חכמה) ומעשית (מלאכה) כאחת. ולפיכך על הרופא מוטלת חובה לדרוש ולתור בחכמת הרפואה טרם עוסקו ברפואה¹³⁸, וכל מי שאינו יודע בטיב מלאכת הרפואה, לא יהא לו עסק בה¹³⁹.

לא יעסוק אדם ברפואה, גם אם הוא רופא, במקום שיש גדול ובקי ממנו¹⁴⁰. אכן, כיום באופן מעשי לא יכול המומחה הגדול לטפל בכל החולים, ולפיכך רשאי וגם חייב הרופא הקטן יותר בחכמה לטפל בחולים, ובלבד שיהא בקי באותה רפואה¹⁴¹. דין זה נכון גם אם הרופא היותר מומחה דורש תשלום גבוה מאד עבור שירותו, שאז מותר לפנות לרופא בקי פחות¹⁴². וכמו כן במחלות מוכרות וידועות, ובמחלות שגרתיות, יכול לטפל גם רופא זוטר¹⁴³. ומכל מקום על הרופא הזוטר המטפל בחולה להתייעץ עם הרופא הבכיר והמומחה יותר¹⁴⁴.

בית הדין רשאי וצריך לבטל את רשיונו של רופא שנמצא אשם בהתנהגות רשלנית ופושעת¹⁴⁵.

על החולה מוטלת חובה לחפש ולפנות לרופא היותר מומחה¹⁴⁶, ואם יש לפניו רופא ירא שמים ושומר מצוות שאינו מומחה כל-כך ורופא מומחה יותר שאינו שומר מצוות ואף כופר - יש להעדיף את המומחה, אף שהוא כופר ואף שהוא נכרי, ובלבד שידוע שאיננו מסית ומדיח¹⁴⁷.

שכר הרופא

תשלום לרופא עבור שירותו נחשב כדבר מקובל בספרות ההלכה - אדם חש בעיניו,נותן ממון לרופא¹⁴⁸; רופא אומן תיקרא, ושכר הרבה תקבל¹⁴⁹. ואדרבה, רצוי שהרופא

138 פלא יועץ, שם;

139 צידה לדרך, מאמר חמישי, כלל ב, פ"ב;

140 תורת האדם, ענין הסכנה; טוש"ע יו"ד שלו א. וראה מעשה אברהם חיו"ד סי' נה, שהרופא עובר על איסור אם הולך לרפא חולה במקום שיש גדול ממנו. וראה עוד במסגרת השולחן

ובשירי ברכה, יו"ד שלו א;

141 שו"ת ציץ אליעזר ח"ה, רמת רחל, סי' כב;

142 שו"ת ציץ אליעזר, שם;

143 שו"ת ציץ אליעזר, שם;

144 שו"ת ישכיל עבדי ח"ו חיו"ד סי' יח; כרם שלמה, יו"ד סי' שלו. וראה מאמרו של הרב י. יגל, הרפואה קיא: 49, 1986; הנ"ל, ברקאי, ד, תשמ"ז, עמ' 60 ואילך, שבזמננו אין מקום להסתייגות של הבקי ביותר, שכן גם רופא זוטר מתמצא במחלות שגרתיות, וההנחה היא שבמצבים מסובכים יותר הוא מפנה ליועץ-מומחה או לבית החולים;

145 שו"ת מעשי אברהם, ח"ד, הל' בקור חולים, י, נה;

146 ברכ"י יו"ד סי' שלו אות ד; מעשה אברהם חיו"ד סי' נה;

147 שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ד סי' ח אות א;

148 כתובות קה א;

149 סנהדרין צא א;

יקח שכר, כי רופא המרפא בחינם - שווה חינם¹⁵⁰, מפני שאינו מתבייש מהחולה, וממשיך אותו בדברים ורפואות שאינן מועילות¹⁵¹. יתר על כן, ממקורות רבים משמע, שהיה מקובל לתת לרופא שכר גבוה¹⁵².

ואמנם מצינו בכמה ענינים חיוב לשלם לרופא שכר רפואתו - חיוב תשלום לרופא כאחד מחמשת תשלומי הנזק שחייב החובל בחברו¹⁵³; אחריות הבעל לשאת בהוצאות הריפוי של אשתו¹⁵⁴; אחריות הבעל לשאת בהוצאות הריפוי של אשתו אם נשתטת¹⁵⁵; אחריות היורשים לשלם הוצאות הריפוי של הנפטר¹⁵⁶; אחריות היורשים לשלם הוצאות הריפוי של האלמנה¹⁵⁷; חלוקת הוצאות הריפוי בין שותפים כשאחד מהם חלה¹⁵⁸.

יש הסבורים¹⁵⁹, שהתורה התירה במפורש לרופא לקחת שכר עבור שירותו, אף על פי שבדרך כלל צריך לקיים מצוות בחינם¹⁶⁰, וריפוי הוא מצווה מן התורה¹⁶¹, ודבר זה מעוגן בחיוב תשלום לרופא כאחד מחמשת חיובי התשלום של החובל בחברו¹⁶²; ויש הסבורים¹⁶³, שבאופן עקרוני אסור לרופא לקחת שכר החכמה והלימוד, שכן הוא עושה מצווה, ומצוות חייבים לקיים בחינם¹⁶⁴, אבל שכר הטורח והבטלה מותר לקחת¹⁶⁵.

150 ב"ק פה א (וראה ברא"ש שם פ"ח סי' א);

151 שיטמ"ק ב"ק ריש פ' החובל. וכך כותב הרופא יצחק ישראלי (מוסר הרופאים, סי' מ): "ככל שתראה לדרוש בעד שירותיך בקביעת המחיר בעד טיפולך - כן תגדיל את ערכך בעיני הבריות. אלה שאתה מרפא בחינם - יראו את אומנותך כחסרת ערך";

152 ראה סמ"ג עשין עד; שו"ת התשב"ץ ח"א סי' תקפא; ישי"ש ב"ק פ"י סי' לח; הגהות מיימוניות בתשובות לסי' נזיקין סי' כב; שו"ת בנימין זאב סי' ד; רמ"א חו"מ רסד ז; קרבן נתנאל על הרא"ש יבמות דק"ו אות ת;

153 שמות כא יט; ב"ק פה א; רמב"ם חובל ומזיק ב יח; טושו"ע חו"מ תכ כא;

154 כתובות נא א; רמב"ם אישות יד יז; טושו"ע אבהע"ז עט א;

155 טושו"ע אבהע"ז ע ד. וראה ע' שוטה;

156 רמ"א חו"מ קא א;

157 טושו"ע אבהע"ז עט ב;

158 טושו"ע חו"מ קעז ב-ג;

159 תוס' רבינו יהודה החסיד שירליאון, ברכות ס א; תוס' הרא"ש שם. וכן משמע שיטת תרגום אונקלוס ותרגום יונתן עה"פ ורפא ירפא - שמות כא יט. באותה צורה פרשו פסוק זה גם בתרגום השבעים וגם יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ד, ה, לג. וראה עוד בשו"ת יחל ישראל ח"ב סי' נט;

160 ראה להלן הע' 157;

161 ראה ע' רפואה;

162 שמות כא יט; ב"ק פה א; רמב"ם חובל ומזיק ב יח; טושו"ע חו"מ תכ כא. לשיטה זו, עצם הרשות לרופא לרפאות באה לחדש שמותר לרופא לקבל שכר עבור שירותו;

163 תורת האדם, שער הסכנה; ספר חסידים סי' תתי (וראה במשנת אברהם שם סק"ב); טושו"ע יו"ד שלו ב; ש"ך שם סק"ד; בית הלל שם;

164 כמבואר בבכורות כט א; קידושין נח ב; כתובות קא א-ב (ובטעם הדבר ראה מחנה אפרים שכירות סי' יז). וראה ריטב"א נדרים מא ב, שמחייב הרופא לרפא בחינם כדין השבת אבדה. וראה גם בסי' כפתור ופרח פרק קנד. העקרון שאסור לקחת שכר עבור מצווה נדון בעיקר

בהגדרת 'שכר החכמה והלימוד' - יש מי שכתבו, שהכוונה היא מה שהרופא מלמד את החולה מה יעשה לרפואתו¹⁶⁶; ויש מי שכתב, שהכוונה היא להשכלתו הרפואית של הרופא, היינו מה שלמד הרופא שבעזרתו הוא מרפא את החולה¹⁶⁷.

בהגדרת 'שכר הטורח ושכר הבטלה' - יש מי שכתב, שמונחים אלו אחד הם, והכוונה ששכר בטלה מותר ביחס לטורח¹⁶⁸; ויש מי שכתב, ששכר בטלה לחוד ושכר טורח לחוד, ורשאי לקחת שכר על הטורח הקשור בטיפולו בחולה, או על ביטול זמנו בגין הטיפול בחולה¹⁶⁹.

הפוסקים נתנו דוגמאות שונות לשכר לימוד וחכמה לעומת שכר טורח ובטלה - יש מי שכתב, שרופא האומר לחולה לקחת סם פלוני הוא שכר לימוד וחכמה, אבל כשהולך אצל החולה, ובפרט כשהולך לשם כך מעיר לעיר¹⁷⁰, או כשכותב לו לבית המרקחת שיתנו תרופה מסויימת, הרי זה נקרא שכר טורח¹⁷¹; ויש מי שחולק וסובר, שכתובת מרשם לבית המרקחת דומה לאמירה לחולה שיקח סם פלוני, ואין היא בגדר טורח¹⁷².

יש מי שכתב, שאם הרופא היה ממילא בטל ממלאכה, אין לו שכר בטלה, אבל מכל מקום יש לו שכר טורח.^{173 174}

יש מי שכתבו, שאף אם התנה בשכרו הרבה - אין לרופא אלא שכר הטורח והבטלה, ואין החולה חייב לתת לו מה שהתנה שכר מופקע, כי מפני דוחק השעה הבטיח,

-
- ביחס להוראת תורה והוראת דין תורה על פי הפסוק בדברים ד ה, וכמבואר בבכורות כט א ימה אני בחינם אף אתם בחינם;
- 165 תורת האדם שם; טושויע שם. והוא על פי בכורות שם, בענין שכר בטלה להוראת דין. ובאופן ספציפי בענין השבת אבדה מבואר שמותר לקחת רק שכר בטלה - ב"מ ל ב; רמב"ם גולה ואבדה יב ד; טושויע חו"מ סי' רסה. על חישוב האומדן של שכר בטלה בהשבת אבדה ראה רש"י ורא"ש ב"מ שם; רמב"ם גולה ואבדה שם;
- 166 פרישה יו"ד סי' שלו סק"א; ש"ך יו"ד שם סק"ה; שבט יהודה יו"ד שם;
- 167 הרב ח.ד. הלוי, תורה שבעל פה, יח, תשל"ו, עמ' כט ואילך;
- 168 מחנה אפרים, הלי' שכירות סי' יז;
- 169 שו"ת חקרי לב מהדו"ת חאו"ח סי' ט. וראה מאמרו של הרב ח.ד. הלוי, ברקאי, ב, תשמ"ה, עמ' 22 ואילך;
- 170 שו"ת חקרי לב שם;
- 171 ערוה"ש יו"ד שלו ג; עשה לך רב ח"ג סי' לא;
- 172 שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' כד. וראה עוד בספר חסידים סי' רצה, דוגמאות לשכר טורח ובטלה;
- 173 מחנה אפרים שכירות סי' יז;
- 174 חישוב שכר הבטלה הוא מחלוקת הפוסקים - ראה רבנו גרשום ורש"י בכורות כט ב ד"ה כפועל, וכדעתם נפסק בטור וברמ"א חו"מ רסה א, לעומת תוס' בכורות שם ד"ה כפועל, וכדעתם נפסק במחבר חו"מ שם. וראה עוד שיטה בשו"ת הרא"ש כלל נו סי' ה; סמ"ע חו"מ סי' ט סק"ה;

ואומרים אנו ששיטה בו¹⁷⁵; יש מי שכתבו, שדווקא בתרופות וסממנים שנמצא ביד אחד והעלה בדמיהם, אין לו אלא שכרו, ולא מחוייב ליתן הפקעת השכר, כי מפני זוחק השעה הבטיח, ואומרים אנו ששיטה בו, אבל בענין רופא - אף שלכתחילה אסור לרופא לקחת שכר הלימוד והחכמה, מכל מקום אם התנה הרבה בשכרו חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לו דמים¹⁷⁶. לשיטה זו יש מי שכתב, שהיינו דווקא אם יש עוד רופאים כמוהו, אבל אם אין עוד רופא מובהק כמוהו, אין לו אלא שכרו¹⁷⁷; ויש מי ששמע ממנו שאין הגבלה כזו, ובכל מקרה רשאי הרופא להתנות כמה שירצה, והחולה חייב לשלם לו¹⁷⁸. דין זה נכון לא רק במקרה שכבר נתנו לרופא את השכר המופקע, אלא אפילו אם רק התחייבו לכך, צריכים לשלם לו מה שהתחייבו¹⁷⁹. ומכל מקום לכל הדעות אם הגיע השכר המופקע לידי הרופא - אין מוציאים ממון מידו, אף על פי שיש מצווה עליו לרפאותו¹⁸⁰, ואף על פי שיש איסור בנטילת שכר על הלימוד והחכמה¹⁸¹. יש מי שכתבו, שהטעם שחייבים לתת לרופא כל מה שידרוש שאם לא כן נעלת דלת בפני החולים¹⁸², והיינו שלא יהיו אנשים שירצו להיות רופאים, או שהרופאים לא ירצו לטפל בחולים, אם לא יבטח להם שכרם המלא.

175 שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקנו; ריטב"א יבמות קו א (וראה חידושי הריטב"א קידושין ח א, וראה בברכ"י יו"ד סי' שלו סק"ח, שעמד על הסתירה בדברי הריטב"א); מרדכי ב"ק סי' קעב, בשם המהר"ם מרוטנברג; שו"ת בעי חיי חיו"ד סי' רלו. וראה בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' נא. וראה בהרחבה בשיטה זו במאמרו של י. פאור הלוי, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' עט ואילך;

176 תורת האדם, סוף שער המיחוש, ובחידושי הרמב"ן יבמות קו א (הובאו דבריו גם בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמה, שו"ת התשב"ץ ח"ד (חוט המשולש) סי' כ, בחידושי הריטב"א קידושין ח א סוד"ה לעולם דלא, ובמגיד משנה גולה ואבדה יב ז); חידושי הרשב"א יבמות קו א; שו"ת בנימין זאב סי' ב; כפתור ופרח סוף פמ"ד; ישיש ב"ק פ"י סי' לח; דרכי משה יו"ד שלו סק"א. ובטעם הדבר שברופא לא אומרים ששיטה זו - מאחר ושכר הרופא הוא מהדברים שמקובל לשלם עליהם תשלום גבוה, לפיכך לא חל כאן כלל זה - ראה תוס' יבמות קו א ד"ה אין לו;

177 שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקנו, בשיטת הרמב"ן בתורת האדם. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' כה;

178 טושו"ע יו"ד שלו ג;

179 ש"ך שם סק"ז. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' כה;

180 רמ"א שם;

181 ט"ז שם סק"ג. וראה בחכמת שלמה שם, שהביא שיטות חלוקות אם אומרים שחייב לשלם כמה שהתנה, או אומרים ששיטה בו ואין לו אלא שכרו, ומסיק שעל כל פנים לדינא אין להוציא מיד המוחזק;

182 מטה משה, עמוד גמילות חסדים ח"ד פ"ג; צדה לדרך מאמר ה כלל ב פ"ב;

יש מי שכתב, שאם התנה עם הרופא אפילו שכר גבוה מאד חייב לשלם לו אפילו אם הרופא לא טרח כלל אלא רק באמירתו ציווה לעשות כך וכך, חייב החולה לשלם שכר האמירה.¹⁸³

יש מי שכתב, שהאיסור על הרופא לקחת שכר חכמה ולימוד הוא דווקא אם לא התנה עם החולה קודם לכן, אבל מותר לרופא להתנות מראש ואין בזה איסור¹⁸⁴; ויש מי שכתב, שבכל מקרה עובר הרופא על איסור, אלא שאם התנה עם החולה, הרי הוא חייב לשלם לו.¹⁸⁵

כיום מקובל שרופאים יהודים לוקחים שכר גבוה בהרבה מסתם שכר בטלה, ודבר זה מותר הוא¹⁸⁶, והרבה טעמים נאמרו בדבר - בזמנינו, שרופאים מקבלים משכורת קבועה וזה כל עיסוקם, הדבר מותר מדין טורח ובטלה, כי יכולים היו להרוויח ולקבל שכר גבוה בבית חולים של גויים, או להתעסק במחקר, וכן בגלל העובדה שהם משועבדים להימצא בבית חולים או במרפאה¹⁸⁷; מכיוון שידוע שיהודים יותר מרוצים מטיפולם של רופאים יהודיים, ואין מי שירצה ללמוד רפואה בלי שידע שיהא מותר לו לקבל שכר הרבה, הרי זה כאילו התנו החולים מעיקרא שכך ישלמו לו¹⁸⁸; בימינו שעולה ממון רב וזמן רב ללמוד רפואה - מותר לרופא לקחת שכר שיחזיר לו גם הוצאות הלימוד, כי מעיקר הדין לא היה חייב ללמוד מקצוע זה¹⁸⁹; עצם הדין שאסור לרופא לקחת שכר לימוד ומותר רק שכר בטלה הוא דווקא במי שיש לו פרנסה אחרת ומתבטל ממנה כדי לעסוק ברפואה, אבל בזמננו כל פרנסתם של הרופאים הוא מעיסוקם ברפואה¹⁹⁰, והחולים מעדיפים שכך יהא המצב, כדי שהרופא יהא פנוי לטפל בהם, ולכן לא שייך גדרי שכר בטלה בימינו¹⁹¹;

183 שו"ת בנימין זאב סי' רפ;

184 שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמה;

185 שו"ת שערי רחמים (רחמים יוסף פרנקו) ח"א תאו"ח סי' יד. וראה עוד במאמרו של ש. קוטק, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 34 ואילך;

186 שו"ת אגרות משה חיו"ד סי' נב;

187 הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חיו"ד סי' שלו סק"ט. וראה שם, שלדעתו העובדה שרופא יכול היה ללמוד מקצוע אחר ולהרוויח היטב איננו נחשב כשכר בטלה;

188 שו"ת אגרות משה, שם;

189 הערות הגר"ש ישראלי, ברקאי, ב, תשמ"ה, עמ' 32-33. ובעיקר הדין אם יש מצווה ללמוד רפואה או לא - ראה כרך ג, ע' למוד הרפואה, עמ' 390 ואילך;

190 ובכך דינו של רופא לענין שכר הוא כדינם של רבנים ודיינים, כמבואר בתוסי' בכורות כט א ד"ה מה אני; תוסי' כתובות קה א ד"ה גוזרי; רא"ש בכורות כט ב; טושו"ע יו"ד רמו ה; תוסי' יו"ט בכורות ד ו. וראה במדבר רבה יא ח. וכבר האריכו מאד הראשונים והאחרונים בדין פרנסת רבנים - ראה כס"מ ת"ת ג י; שו"ת חת"ס חחו"מ סי' קסד; ערוה"ש יו"ד רמו יח, ואכמ"ל. והיינו שמשום יעת לעשות לה' הפרו תורתך' מותר גם לרב וגם לרופא לקבל שכר קבוע מהקופה הציבורית על מנת שיוכלו לעסוק במלאכתם;

191 שו"ת אגרות משה, שם; הרב ת.ד. הלוי, תורה שבעל פה, יח, תשל"ו, עמ' כט ואילך; תורת היולדת פנייה הע' ג; הרב י. יגל, הרפואה, קיא: 49, 1986;

בגלל העובדה שיכולים לתבוע את הרופא על רשלנותו, ואז ישלם מה שיקלקל - מותר לו לקחת שכר¹⁹².

יש מי שכתב, שאם מלינים את שכר הפעולה של רופא עוברים באיסור 'בל תלין'¹⁹³; ואם הרופא נוהג לשלוח חשבון לאחר גמר הטיפול - אין איסור 'בל תלין' חל לפני קבלת החשבון¹⁹⁴. ואפילו אם עשה הרופא פעולה רפואית אסורה, כגון שביצע הפלה שלא על פי דין תורה - אם עשה כן לפי בקשת החולה, הרי היא חייבת לשלם לו שכר¹⁹⁵.

המזמין תור אצל הרופא ולא הופיע - אם בגללו לא קיבל הרופא חולה אחר, הרי הוא חייב לשלם לרופא את שכרו; ואם יכול היה הרופא להזמין חולה אחר ולא עשה כן - פטור המזמין מלשלם; אם הגיע החולה למרפאתו של הרופא, אך הרופא איחר בדרך בלתי סבירה - מותר לחולה לעזוב את המרפאה מבלי לשלם; אבל אם התמהמה הרופא בגלל מצב של פיקוח נפש - אין לחולה לעזוב בלי תשלום, אלא אם כן הוא מתייסר מאד, ולא מסוגל להמתין לרופא¹⁹⁶.

הרופא רשאי לקחת שכר על קביעת המוות וכתובת תעודת פטירה, ואין בזה איסור הנאה מהמת, כי הוא בהבלעה, או משום שזה חלק מצרכי הקבורה והוא אומנותו של הרופא¹⁹⁷.

אסור לרופא לרמות חברות ביטוח או משרדים ממשלתיים על ידי מילוי טפסים כוזבים, או על ידי עריכת ביקורים מיותרים אצל החולה שלא לצורכו של החולה אלא רק כדי לגבות תשלומים נוספים, בין אם הכוונה לגרום להטבות כספיות לרופא עצמו או לחולה שבטיפולו. דבר זה אסור גם בחברות של גויים, ואף אסור לומר לרופא גוי שיבצע את המרמה¹⁹⁸.

התלמוד משבח את הרופא המטפל בעניים בלא תשלום¹⁹⁹, וגדולי הרופאים היהודיים בימי הביניים העלו על נס את הדרישה המוסרית שהרופא יטפל בעניים בחינם²⁰⁰.

192 כמבואר בענין עדי גט - ראה רמ"א אבהע"ז קל א;

193 שו"ת תשורת ש"י מהדו"ת סי' פו; תורת היולדת, פני"ח ס"ב;

194 תורת היולדת שם הע' ה;

195 תורת היולדת שם;

196 תורת היולדת, סוף פני"ח;

197 שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' שמג; שו"ת מהר"א אסאד חיו"ד סי' שסז;

198 גרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ד חו"מ סי' שנט

סק"א;

199 ראה תענית כא ב, במעשה אבא אומנא;

200 בשבועת אסף: 'ואל תקשיחו לבב מלחמול על דל ואביון לרפא'; ובספר מוסר הרופאים

ליצחק ישראלי, סי' ל: 'ראה חובה מיוחדת לעצמך ללכת ולטפל בחולים עניים ונצרכים, כי

אין לך מצווה גדולה מזו; יעקב צהלון בהקדמה לספרו אוצר החיים: 'ולא יקבל שכר

מעניים';

רופא המסרב לטפל בחולה שאינו מסוגל לשלם - יש מי שכתב, שהוא עושה איסור חמור, ויש כוח ביד בית הדין לכופו לטפל חינם²⁰¹; יש מי שכתב, שדין הכפיה הוא גָּק אם אין רופא אחר שיכול לטפל בחולה העני, אבל אם יש עוד רופאים, וכפי שהדבר הוא במציאות של ימינו, אין להטיל חובת ריפוי בחינם על רופא אחד יותר מאשר על אחרים, ובמקרה כזה יש חובה על הממונים להסדיר התנדבויות בתורנות, או לשלם לרופא מקופת הציבור עבור הטיפול בעניים שאינם יכולים לשלם בעצמם²⁰²; ויש מי שכתב, שלעולם אין כופים רופא לטפל בחינם, מחשש שאז יעשה את הרפואה בדרך בלתי מועילה, ובעיקר שבסכנת נפשות יש לחוש עד שיכפו את הרופא תצא נפשו של החולה.^{203 204}

יש מי שכתב, שמותר לרופא לקחת שכר עבור הוראת הרפואה לתלמידים²⁰⁵; ויש מי שכתב, שגם הוראת רפואה לתלמידים היא בגדר האיסור של לקיחת שכר חכמה ולימוד.²⁰⁶

יש מי שכתב, שהרופא רשאי למחול על שכרו, ויש בזה מידת חסידות²⁰⁷; יש מי שכתב, שאין בזה מידת חסידות מצד הרופא שיטפל בחינם בחולים, כי רופא המטפל בחינם - שווה חינם²⁰⁸, שכשאינן הרופא מקבל שכר אין לבו ומחשבתו מדקדק בעיקר צורך החולה כיוון שאינו מצפה לקבל שכר²⁰⁹; ויש מי שכתב, שהחולה צריך לשלם ולהמריץ את הרופא לקבל שכרו, אבל הרופא רשאי למחול על שכרו²¹⁰, ומכל מקום מותר לרופא ליטול שכר מועט, ואין הוא בכלל 'רופא המרפא בחינם - שווה חינם'²¹¹.

בדין שכר שבת - ראה ערך שבת

201 שו"ת תשובה מאהבה ח"ג חי"ד סי' שלו;

202 שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' כד; שם חי"ד סי' כז אות ב;

203 שו"ת שאלת יעקב סי' ה;

204 מתברים אחדים תיאררו תקנות ציבור שונות לטיפול בחולים עניים - ראה פלא יועץ אות ר"ש מערכת רופא; טוב ירושלים, עמ' קד; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' מ אות ז;

205 שבט יהודה (עייאש) יו"ד סי' שלו; משנת חסידים על סי' חסידים סי' תתי;

206 שו"ת ציץ אליעזר ח"ה רמת רחל סי' כד. וראה עוד מאמרו של ש. קוטק, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 34 ואילך;

207 שו"ת שבות יעקב סי' פו;

208 גליוני השי"ס למהר"י ענגיל ב"ק פה א;

209 ראי"ש ב"ק פ"ח סי' א;

210 הרב י. זילברשטיין, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 24 ואילך;

211 הרב זילברשטיין, שם;

שביתת רופאים ואחיות

שביתות מאורגנות של רופאים היא תופעה ידועה במדינות רבות. בישראל התקיימו שלוש שביתות רופאים גדולות²¹². מגזרים אחרים במערכת הבריאות הרבו בשביתות, והם כוללים אחיות, עובדי מינהל ומשק, רוקחים ועובדי מעבדות²¹³.

יש מי שכתבו, שמותר לרופאים לשבות בדרך שלא תביא לסיכון חולים, אף אם הדבר כרוך בהתפטרותם, בניתוק קשרי עובד-מעביד עם משרד הבריאות או קופות החולים, ובפריצת הסכמי שכר, שכן במקרים כגון אלו הדיון הוא כמו שביתת כל פועל, ואין הוא מיוחד לרופאים דווקא; אבל אסור לרופאים לשבות רעב, או לעזוב את מקומות עבודתם, לנטוש את בתי החולים, ולנסוע למרחקים, שאז יש חשש פיקוח נפש²¹⁴; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה ובכל צורה אסור לרופאים לשבות, שכן חובתם מן התורה לרפא חולים ולהציל נפשות קודמת לכל דרישות שכר, אף אם הדרישות לשכר הן מוצדקות מצד עצמן, ואם מונעים עצמם מלרפא עוברים על איסור 'לא תעמוד על דם רעך'²¹⁵, אלא שמותר להם לדרוש שכר גבוה עבור שירותיהם, ובכך ללחוץ על המעבידים לשפר את משכורתיהם²¹⁶.

בעת אחת משביתת הרופאים הגדולות בישראל בשנת תשמ"ג (1983), בשלב בו נטשו הרופאים במאורגן את בתי החולים, כתבו הגר"י ווייס והגרש"ז אויערבאך להנהלת בית החולים שערי צדק (י' סיוון תשמ"ג) כדלקמן: "היות ושמענו כי יש רופאים שנטשו את עבודתם בבית החולים ועזבו את חוליהם ומצב נוכחות הרופאים בביה"ח היא אפילו למטה מהרגיל ביום שבת קודש ואשר הוא לכל הפחות הנצרך להצלת נפשות ופקוח נפש המותר אפילו בשבת קודש ועל פי הלכה המפורשת בשולחן ערוך (יר"ד סי' שלו סע' א) 'הרופא המונע עצמו לרפאות הרי זה שופך דמים', לכן החיוב מוטל עליכם להשתדל שתהיה נוכחות רופאים בביה"ח לא פחות מאשר ביום שבת קודש ועל כל

212 בשנת 1973, שביתה שנמשכה חודש ימים; בשנת 1976, שביתה שנמשכה שלושה חדשים; בשנת 1983, השביתה 'הגדולה', שנמשכה ארבעה חדשים. במהלך השביתה הגדולה והמאורגנת בקיץ שנת תשמ"ג התפטרו הרופאים מעבודתם הציבורית, והקימו מוקדי רפואה לטיפול פרטי בחולים. בהמשך השביתה נטשו הרופאים באופן מאורגן את מקומות עבודתם, השאירו רק צוות מצומצם מאד, ונסעו למרחקים. כמו כן היתה קבוצה גדולה של רופאים שהכריזה שביתת רעב. שביתה זו עוררה דיונים רבים, ובין השאר התייחסו אליה גם פוסקי ורבני דורנו. על שלבי השביתה הגדולה ועל התייחסות הפוסקים אליה ראה בספר אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 30 ואילך;

213 על שביתות במיגזר הרפואי בישראל ראה - ש. פנחס, הרפואה קיב: 100, 1987;

214 עשה לך רב, ח"ו סי' סג; הרב ח.ד. הלוי, ברקאי, ב, תשמ"ה, עמ' 22 ואילך; שו"ת בנין אב ח"ג סי' סט; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חח"מ סי' שלג סק"א;

215 שערי משה לאאמו"ר ח"ב סי' לט אות א; הרב מ. לופז, תורה שבעל פה, כה, תשמ"ד, עמ' פה ואילך; הגר"ש גורן, אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 41 ואילך;

216 הגר"ש גורן, שם;

הרופאים החיוב לקיים את האמור לעיל. אבקשכם להעביר הוראתנו זו לכל רופאי ביה"ח²¹⁷. בהמשך השביתה הנ"ל, בשלב בו פתחו רופאים רבים בשביתת רעב, כתבו הגאונים הנ"ל להנהלת בית החולים שערי צדק (ח' תמוז תשמ"ג) כדלקמן: "היות ושמענו כי יש רופאים אשר בדעתם לערוך שביתת רעב, הננו באנו לומר כי על פי התורה אין לאדם רשות לעשות שום פעולה אשר יכולה להביאו לידי נזק אישי כמו הרעבה חלקית כאשר מדובר על זמן ממושך בשביל תוספת שכר, כפי הנאמר: 'אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו' (רמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ה ה"א). ובוודאי הרופאי העושה כן ומחליש עצמו ולא יוכל לפעול ולרפאות כראוי, בנוסף על כל הנ"ל יש בזה גם כן משום הדין של 'הרופא המונע עצמו מלרפאות הרי זה שופך דמים' (שר"ע יו"ד סי' שלו). החיוב שלא להימנע עצמו מלרפאות הוא גם כשהרופא נדרש לכך מחמת שחבירו עשו שלא כהלכה. אבקשכם להעביר הוראתנו זו לכל רופאי בית החולים²¹⁸. בשלב הסופי של השביתה הגדולה פרסמו הרבנים הראשיים לישראל דאז, הגר"א שפירא והגר"מ אליהו, פסק הלכה (טז תמוז תשמ"ג) כדלקמן: "למשלחות הרופאים שפנו לרבנים הראשיים לישראל לדעת פסק הלכה בענין שביתת הרופאים, ופקנו להם שאם התביעה שלהם היא למסור סכסוך זה לבוררות, יש בזה מן הצדק בהפסקת הטיפול בחולים מסויימים. הואיל ועכשיו המעבידים מסכימים למסור את הסכסוך הכספי לבוררות מוסכמת, יש איסור חמור לרופאים להפסיק את הטיפול הרפואי לחולים הנזקקים לעזרתם וההיתר הקודם אינו קיים. על כן חייבים כל הרופאים להפסיק שביתתם, כולל שביתת הרעב, ולחזור לעבודה מיד, ולא יעברו על הלאו "לא תעמוד על דם רעך".

בעת שביתת האחיות הגדולה בישראל בשנת תשמ"ו (1988) כתבו הגר"י ווייס והגרש"ז אויערבאך להנהלת בית החולים שערי צדק כדלקמן: "לכבוד כל הצוות הסיעודי. הננו בזה להזהיר אתכם באזהרה חמורה על פי דעת תורתנו הק' על דבר אשר התברר לנו בקשר עם החמרת השביתה של האחיות, כי המצב הקיים הוא ממש פיקוח נפש. וכפי שכבר פסקנו בנידון במכתנו להנהלת בית החולים, על כגון זה נאמר בשולחן ערוך (יו"ד סי' שלו סע' א): 'הרופא המונע עצמו מלרפאות הרי זה שופך דמים'. וזה הדין לגבי כל האחים והאחיות. לכן החיוב מוטל על האחים והאחיות לשוב לעבודה לכל הפחות במחלקות וכו' (וכאן באה רשימה של מחלקות אשפוז)".²¹⁹

217 פסק זה הועבר אישית לכל רופאי המרכז הרפואי שערי-צדק בירושלים - ראה ספר אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 30 ואילך;

218 אף פסק זה הועבר אישית לכל רופאי המרכז הרפואי שערי-צדק בירושלים - ראה ספר אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 30 ואילך;

219 על שביתות פועלים בכלל ראה - הרב מ. לופז, תורה שבעל פה, כה, תשמ"ד, עמ' פה ואילך; שו"ת בנין אב ח"ג סי' סט. על שביתת מלמדים בישיבות ראה - שו"ת אגרות משה חו"ד ח"ג סי' עד; שם חו"מ ח"ב סי' נט;

תפילות ושבועות

על תפילות רופאים - ראה ערך ברכות ותפלות²²⁰

שאלת שבועות הרופאים התעוררה מבחינה הלכתית ביחס לעדות רופא בבית הדין²²¹. מן הראוי לציין, כי במקורות חז"ל וספרות ההלכה אין כלל איזכור לשבועות רופאים, קרוב לוודאי בגין העובדה, שאין להישבע כלל אפילו על דבר אמת.^{222 223}

עדות רופא

באופן כללי, כל אדם היודע עדות על חברו הרי הוא מצווה מן התורה להעיד בכל עדות שיודע, בין בעדות שיחייב בה את חברו, בין בעדות שיזכה בו²²⁴. לפיכך, רופא הנקרא להעיד בבית משפט לצד התובע או הנתבע, ויש לו מה לתרום לעשיית הצדק - זכותו וחובתו להופיע כעד מומחה²²⁵.

באופן כללי, מי שנשבע שלא יעיד נגד חברו, או שלא יגלה לחבירו דבר שיצילנו מן ההפסד - אין השבועה חלה, כי הרי זה כמי שנשבע לבטל המצווה²²⁶. לפיכך, גם אם נשבע הרופא לחולה שלו שלא יעיד נגדו - אין שבועתו חלה²²⁷.

בדין שבועת הרופא, שנשבעים הסטודנטים לרפואה כשמסיימים את חוק לימודיהם, ושבועה זו כוללת גם את ענין שמירת הסוד הרפואי, יש לכאורה חלות לשבועה זו גם בענין עדות, שכן היא שבועה בכולל. לפיכך, אם צריך הרופא להעיד בבית דין על אודות החולה שלו, ובכך להפר את הסודיות הרפואית - מצווה להתיר לו תחילה את שבועתו על ידי חרטה לפני שמצווים עליו לגלות את סודות החולה, בהיות הדבר מצווה²²⁸.

220 כרך א, עמ' 115ב, ועמ' 176 ואילך;

221 ראה להלן הע' 221;

222 ראה רמב"ם סוף ה' שבועות - וטובה גדולה היא לאדם שלא ישבע כלל; וראה טושו"ע יו"ד רג א-ד, בענין נדרים. וראה קוהלת ה א-ו; שם ח ב-ג. וראה עוד בספר בן סירא כג ט;

223 נוסחי שבועות רופאים - ראה בנספח לערך זה;

224 ב"ק נה ב; רמב"ם עדות א א; טושו"ע חו"מ כח א;

225 ראה א. שטיינברג, הרפואה קכח: 657, 1995;

226 שבועות כט א; רמב"ם שבועות ה טו; טושו"ע יו"ד רכח לג, ובנו"כ שם;

227 שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ג סי' פא אות ב. וראה עוד במאמרו של הרב רקובר, נועם, ב, תשי"ט, עמ' קפח ואילך;

228 שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ג סי' פא אות ב. ויש להעיר, כי הנכון לתנך את הסטודנטים לרפואה שלא יישבעו בגמר לימודיהם, אלא רק יצהירו שמקבלים עליהם את מוסר הרפואה, ואז לא יהא כל צורך להגיע לשאלות של חלות השבועה;

- דיני רופא כהן - ראה בערך כהן²²⁹
דיני נאמנות הרופא - ראה בערך נאמנות הרופא²³⁰
דיני רופא אבל - ראה ערך אבלות ואנינות²³¹
דיני רופא בטיפולו בהוריו - ראה ערך הורים²³²
דיני רופא גוי - ראה ערך גוי²³³
דיני טעות הרופא - ראה ערך רשלנות רפואית

ד. רקע אתי

רופאים בוודאי אינם חסינים מפני התנהגות בלתי מוסרית, ומאז ומעולם היו עדויות על התנהגויות חריגות של רופאים, הן כבני אדם והן כאנשי מקצוע. דוגמא אחת היא התנהגותם של רופאים רוסיים במחנות כפיה והגליה בתקופת שלטונו של סטאלין²³⁴, וכן מעורבותם של פסיכיאטרים רוסיים בתהליכי 'החינוך מחדש' של סטאלין. הדוגמא המזוועה והקיצונית ביותר היא התנהגותם של רופאי גרמניה הנאצית בימי מלחמת העולם השנייה. במשפט הרופאים בנירנברג לאחר המלחמה (25.10.46 - 20.8.47) הועמדו לדין 23 רופאים נאצים. 16 מהם נמצאו אשמים בפשעי מלחמה - 7 מהם נידונו למוות, וכולם ניתלו בשנת 1948; 5 נידונו למאסר עולם, אך עונשם של כולם הומתק ל-15 או 20 שנות מאסר; ו-4 נענשו לתקופות מאסר בין 10 ל-20 שנה²³⁵. לאחר המלחמה ניסו הגרמנים לשכנע כי מדובר רק בקומץ הרופאים הפושעים הללו, וכי המימסד הרפואי הגרמני בכללותו נקי מאשמה²³⁶. אכן המחקר ההיסטורי בשנות ה-80 הוכיח את ההיפך - המימסד הרפואי הגרמני היה מגויס ברובו לאידאולוגיה הנאצית, וכ-45% מכלל הרופאים הגרמניים השתייכו למפלגה הנאצית, אחוז הגבוה ביותר בין כל המקצועות האחרים²³⁷. כבר בראשית המאה ה-20 החלו רופאים גרמניים לפתח את

229 כרך ג, עמ' 199 ואילך;

230 כרך ד, עמ' 273 ואילך;

231 כרך א, עמ' 19 ואילך;

232 כרך א, עמ' 146 ואילך;

233 כרך א, עמ' 130 ואילך;

234 ראה - Kosserev I & Crawshaw R, BMJ 309:1726, 1994;

235 -Annas GJ, Grodin MA (eds): The Nazi Doctors and the Nuremberg Code. New York, 1992; Grodin MA & Annas GJ, JAMA 276:1682, 1996

משפטי הרופאים הנאציים ועל הלקח הנלמד מהם ראה גם - Barondess JA, JAMA 276:1657, 1996; Katz J, JAMA 276:1662, 1996

236 ראה - Wickler D & Barondess J, Kennedy Instit Ethics J 3:39, 1993; Lerner BH & Rothman DJ, Ann Intern Med 122:793, 1995

237 Muller-Hill B: Murderous Science, Oxford, 1988; Kater MH: Doctors under Hitler, Chapel Hill, 1989; Lerner BH & Rothman DJ, Ann Intern Med 122:793, 1995

השיטה של היגיינת הגזע ומניעת הלידה של ילדים פגומים. בשנות ה-30 הם עיקרו כ-400,000 גרמנים עם פגור שכלי.²³⁸ באותם שנים ביצעו הנאצים אותנזיה אקטיבית של נכים ומוגבלים שונים.²³⁹ בשנות מלחמת העולם השנייה השתתפו רופאים נאצים באופן פעיל בקידום התיאוריה שהגזע היהודי הוא חידק ומחלה, ובכך סייעו לתעמולה הנאצית של ה'פתרון הסופי'.²⁴⁰ הרופאים הנאצים הרגו חולים פסיכיאטרים מאושפזים, כדי לפנות מקום לטיפול בחיילים גרמניים פצועים.²⁴¹ הרופאים הנאצים ביצעו 'נסויים' רפואיים אכזריים.²⁴² אכן, לא רק הרופאים הגרמנים פשעו בכל אלו, ויש כיום עדויות על התנהגויות דומות של רופאים אוסטריים.²⁴³

על פי אמנת ג'נבה לעניני מלחמה יש להגן על רופאים צבאיים וצוותות רפואיים צבאיים, ואסור לרופא צבאי להשתתף כחייל או לקחת חלק בפעולות מלחמתיות נגד אויב.²⁴⁴

שבועות הרופאים וקודים אתיים

מקובל במרבית בתי הספר לרפואה בעולם, מזה כמה מאות שנים, שהבוגרים נשבעים את 'שבועת הרופא' בנוסחים שונים.²⁴⁵ רוב שבועות הרופאים הנוהגות כיום בעולם הם וריאציות של שבועת היפוקרטס,²⁴⁶ שהיא העתיקה שבשבועות הרופאים. בארץ נהוגה 'שבועת הרופא העברי' [238].

-
- Proctor R: Racial Hygiene: Medicine under the Nazis. Cambridge, 1988:108 238
 239 ראה עי נוטה למות, כרך ד, עמ' 425, הע' 444;
 ifton RJ: The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide. 240
 ;New York, 1986:16
 eigh M: Death and Deliverance: "Euthanasia" in Germany c. 1900-1945. 241
 ;Cambridge, 1994:259
 242 ראה עי נסויים רפואיים, כרך ד, עמ' 474 ואילך. וראה באריכות באנציקלופדיה של השואה,
 כרך ה, עי רופאים נאצים, עמ' 1150 ואילך;
 243 Ernst E, Ann Intern Med 122:789, 1995. וראה עוד על מעורבות המימסד הרפואי
 ;Ernst E, Am J Med 100:579, 1996
 244 ראה - Skolnick A, JAMA 265:834, 1991. מעטים הם הרופאים בהיסטוריה ששימשו
 כמפקדים צבאיים. דוגמאות לכך הם גיוזף ווארן, גנרל בצבא ארצה"ב בעת המהפכה
 האמריקאית; ציה גווארה, מהפכן קובני וחברו של קאסטרו; משה סנה ובנו אפרים סנה,
 Porter WG, Ann Intern - וראה עוד במאמר -
 ;Med 114:987, 1991
 245 בסקרים שונים התברר כי בשנת 1928 נשבעו שבועה כזו הבוגרים של 43% מבתי הספר
 לרפואה בארצה"ב ובקנדה; בשנת 1958 - 74%; ובשנת 1977 - 94% - ראה, Friedlander WJ,
 ;Soc Sci Med 16:115, 1982
 246 ראה בנספח לערך זה;

שבועת הרופא היא הצהרת-כוונות מוסרית למחויבות הרופא כלפי החולה האינדיבידואלי, כלפי ארגון הרופאים אליו הוא משתייך, כלפי החברה בכללותה בה הוא פועל, ולעתים גם כלפי אלקיו.

בידי הרופא מצוי כוח רב להחליט על חיים ומוות, אך לעתים ההחלטות הנדרשות על ידו אינם מעוגנים אך ורק בהיבט המדעי-טכנולוגי שבו יש לו את הידיעה העדיפה על החולה ועל הציבור, אלא יש שהחלטה נתונה למערכת ערכית-תרבותית, או לשיקולים פסיכולוגיים-אישיים. לפיכך, הורגש הצורך מאז ומעולם להגדיר כללי התנהגות בדרך של קודים אתיים או שבועות והצהרות למיניהם. בעבר, נעשו דברים אלו על ידי הרופאים עצמם; כיום יש ביקורת רבה על גישה זו, והתקבלה הגישה להתקין תקנות אתיות, ואף לחוקק חוקים על ידי הציבור הרחב.

הרופא הבודד מושפע בדרך קבלת ההחלטות שלו מגורמים רבים. יש גורמים בסיסיים וקבועים, ויש גורמים זמניים ואפילו רגעיים המשפיעים על שיקול דעתו והחלטותיו ביחס לחולה שלפניו. בין הגורמים הבסיסיים יש לכלול את הבאים: המיומנות והידע המקצועיים שלו; אישיותו ונטיותיו הכלליות; המיומנות התיקשורתית שלו; הרקע התרבותי-דתי-מוסרי שלו; עקרונותיו האתיים של הרופא. בין הגורמים הזמניים והרגעיים יש לכלול את הבאים: בעיות סביבתיות-משפחתיות-רפואיות-נפשיות של הרופא בעת הטיפול בחולה; עומס העבודה; שאיפת הקידום האישי. הרופא מצווה לבחון את עצמו בכל רגע של טיפול בחולה, ולנסות לבודד את חובתו כלפי החולה לעומת הגורמים האחרים העלולים להסיתו מטיפול אופטימלי. החברה מצווה לפקח את הרופאים, ולדאוג לתיפקודם הסביר.

באופן כללי מצינו בשבועות ובקודים האתיים השונים נושאים כלליים דומים - מסירות למקצוע ולאדם החולה; היחס למורים ולחברים למקצוע; חובת הזהירות באיבחון ובטיפול; התנהגות נאותה ומכובדת של הרופא, כולל איסור רדיפת בצע וכבוד ופירסומת עצמית; היחס לחולה, הכוללת חובה לדאוג לבריאותו באופן כוללני, לטפל באופן שוויוני, ולא לנצל את החולה; היחס לערך החיים כערך עליון; קידום בריאות הציבור²⁴⁷. בנוסף לכך מכילים מרבית השבועות גם התייחסויות לבעיות אתיות ספציפיות - איסור הפלה, איסור קירוב מותו של אדם, חובת שמירת הסוד הרפואי, התייחסות לשכר הרופא²⁴⁸. מבחינת ערכי יסוד מוסריים מכילות רוב השבועות עקרונות של הטבה, מניעת נזק וצדק, אך חסר בהם עקרון האוטונומיה, ואין הם מבטאים את השינויים ביחסי חולה-רופא שחלו בעשרות השנים האחרונות²⁴⁹.

247 ראה - א. בראנד-אורבן, קורות, 169: 2, 1977; ע. לוי וא. עורי, מכתב לחבר, מט(4): 8, 1987; Levy A & Ohry A, Med Law 6:219, 1987

248 וראה עוד - Gass RS, Introduction, Appendix, Encyclopedia of Bioethics, 1725; Dickstein E, et al, Acad Med 66:622, 1991

יש הסבורים, כי שבועה זקוקה לעידכון מודרני, בהתאם לתורות המוסר הרווחות כיום²⁵⁰; ויש הסבורים, כי עקרונות השבועות הקדומות, ובעיקר שבועת היפוקרטס, טובים לכל הדורות, ואין הצדקה לשנותם²⁵¹. יש הסבורים, כי מן הראוי להשתמש בשבועות ובקודים האתיים הקלטיים והמקובלים, ויש הסבורים כי מן הראוי שכל מחזור של סטודנטים לרפואה יחבר ויאמץ לעצמו נוסח המיוחד ל²⁵².

שבועת הרופאים הנהוגה בבתי ספר לרפואה בישראל היא נוסח מיוחד שחיבר פרופ' ליפמן היילפרין²⁵³, שהיה מנהל המחלקה הנוירולוגית במרכז הרפואי הדסה בירושלים. הוא חיבר את השבועה לקראת טכס הסיום של המחזור הראשון של בוגרי בית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בשנת 1952.

ההסתדרות הרפואית בישראל קבעה כללים ותקנות להתנהגות אתית-מקצועית של הרופאים, שכוללים חובות כלליות של הרופא, סוד רפואי, פרסומת, שכר טרחה, התייעצויות, חובות הרופא כלפי החולה, חובות הרופא כלפי הציבור, ועוד. קודים אתיים-מקצועיים כאלו הם דבר נפוץ ומקובל בין הסתדרויות רפואיות רבות בעולם. בנוסף לרופאים הנהיגו גם עובדי בריאות אחרים קודים אתיים מותאמים לדרישות המקצועות הייחודיים, כגון סיעוד, רוקחות, עובדה סוציאלית ועוד.

פירסום ופירסומת

פירסום רופאים יכול לבוא בשתי דרכים - יידוע הציבור על השירותים והכישורים של הרופא, או שידול הזולת ו/או הציבור להעדיף את שירותיו של הרופא-המפרסם. יש מערכות חוקיות ואתיות שאוסרות את כל דרכי הפרסום, ויש המבחינות בין שני המצבים הללו. כללי האתיקה הרפואית של הרופאים בישראל אוסרים על פירסום רופאים בכל צורה שהיא.

יחסי רופא-רופא

מאז ומעולם היה מקובל בין הרופאים להעניק הקלות בתשלומים של רופאים אחרים או בני משפחותיהם הבאים לטיפול רפואי, או לפוטרם לחלוטין מתשלומים.²⁵⁴ נוהג זה קיים גם כיום בארה"ב בקרב מרבית הרופאים, למעט פסיכיאטרים.^{255 256}

Robin ED & McCauley R, Lancet 345:1422, 1995; Robin ED, BMJ - ראה 250
;309:96, 1994

;Marketos SG, et al, Lancet 347:101, 1996 - ראה 251

;Clouser KD, Ann Intern Med 103:941, 1985 - ראה נסיון כזה - ראה 252

; ראה בנספח לערך זה - ראה 253

Algazy J & Lachs M, Arch Intern professional courtesy - ראה על נוהג זה במאמר 254

;Med 154:257, 1994

;Med 329:1627, 1993; Steinbrook R, N Engl J Med 329:1652, 1993 255

עינויים

בשנים עברו היה מקובל להוציא להורג עבריינים בתליה. שיטה זו הומרה בצרפת על ידי שימוש בגיליוטינה²⁵⁷, אשר הופעלה לראשונה בשנת 1792. בארה"ב הומרה התליה על ידי שימוש בכסא חשמלי החל משנת 1888²⁵⁸. במשך הזמן התברר כי אמנם שיטה זו היא יותר הומנית, אך אין היא נטולת כאב וסבל. לפיכך, הומרה שיטה זו בארה"ב על ידי שימוש בהזרקת חומר רעיל החל משנת 1977²⁵⁹.

הרופא ניצב בעמדה בעייתית ביחס לעינויים, הוצאות להורג משפטיות, שביתות רעב, ויחס לאסירים²⁶⁰. פעמים רבות נכפה על הרופא לשתף פעולה עם מסכת עינויים של אסירים פוליטיים ואחרים, להימנע מטיפול נאות באסיר, או להעלים ראיות על מעשי העינויים, ודברים אלו מתרחשים גם בימינו²⁶¹. מעמדם של הפסיכיאטרים בתהליך הוצאת נידון למוות אף הוא מעורר דילמות אתיות, שכן יש צורך בקביעת כשירותו הנפשית של הנידון למוות לקבל עונש חמור זה. רבים מהפסיכיאטרים מתנגדים למעורבות כזו, שכן תפקידו של הרופא לסייע לחולה ולא להביא למותו, אף אם הוא נעשה כחוק²⁶².

באופן עקרוני תפקיד הרופא לסייע לכל אדם פגוע, ותפקיד זה כולל גם סיוע למעונים. הקולג' האמריקאי של רופאים, כמו גם ארגוני רופאים אחרים ברחבי העולם, מעודדים את חבריהם למקצוע להגן על זכויות האדם של הנרדפים, המעונים והאסירים כדי שיוכלו לחיות את חייהם בכבוד, בשלום ובחירות²⁶³.

---

256 וראה בהקדמה לספר אוצר החיים ליעקב צהלון, שגם מקרובים ואוהבים היה מקובל שלא לקחת שכר, אבל 'אם יראה שהאוהב רוצה לתת שכרו ... כדי שלא יטרח בסוף לתת לו מתנה יקרה או כדי שיחא לו לב לקראו - יכול לקחת שכר'. ודבר זה נראה נכון גם ביחס לרופאים או בני משפחותיהם;

257 מדובר במכונה הפועלת על ידי צניחתו המהירה של גרון כבד על עורפו של הנידון למוות. מכונה זו הומצאה על ידי רופא צרפתי בשם Guillotin, ומכאן נגזר שם המכונה. וראה על רופא זה במאמר - Weiner DB, JAMA 220:85, 1972;

258 על ההיסטוריה של הוצאה להורג בכסא חשמלי ראה - Jones GRN, Lancet 335:713, 1990;

259 ראה - Finks TO, J Legal Med 4:3, 1983; Annas GJ, Am J Public Health 75:1096, 1985;

260 ראה למשל - Walk WJ & Veriava Y, Lancet 337:660, 1991. על הדילמות האתיות הקשורות בטיפול רפואי של אסירים שונים - ראה - Editorial, Lancet 337:647, 1991;

261 ראה למשל - Iacopino V, et al, JAMA 276:396, 1996; van Es A, BMJ 305:380, 1992;

262 ראה - ר. ישי, הרפואה קכד 309, 1993. וראה עוד על דילמות אתיות של פסיכיאטרים מול נידונים למוות במאמר - Heilbrun K, et al, Am J Psychiat 149:596, 1992;

263 American College of Physicians, Ann Intern Med 122:607, 1995

ההסתדרות הרפואית בישראל מתנגדת נחרצות להשתתפות רופאים בתהליכי חקירה של עצירים, כולל הערכת מצבם הרפואי לעמוד בעינויים. גישה זו מקובלת גם על שלטונות הבטחון בישראל²⁶⁴.

יש הטוענים, שמעורבות רופאים בהוצאות להורג היא רע הכרחי, שכן אם החוק מתיר מעשים כאלו, הרי ביכולתם של הרופאים לגרום למוות בצורה אנושית יותר, מכאיבה פחות ומהירה יותר²⁶⁵. לעומתם, יש הטוענים שתפקיד הרופא בכל מקרה הוא להיטיב לזולת, ובשום אופן אסור לו להשתתף בפעולה כה מזיקה כמו הוצאה להורג. ארגונים רפואיים שונים לא קבעו עמדה ביחס לעצם ההוצאה להורג (שהיא החלטה חברתית-משפטית), אך בכל זאת הגבילו את מעורבותו של הרופא, והעדיפו את השיקול המוסרי המתנגד לפעילות רופא בדבר מזיק²⁶⁶. ההסתדרות הרפואית העולמית, וכן הסתדרויות רפואיות לאומיות שונות התנגדו נחרצות לשיתוף רופא בתהליך ההוצאה להורג, גם כשהוא נעשה על פי חוק. נוכחות רופא בעת הוצאה להורג מותרת רק לצורך קביעת מותו של הנידון למוות²⁶⁷.

ה. רקע משפטי

העיסוק ברפואה כולל את ביצועם של כל בדיקה, אבחנה או טיפול בבני אדם חולים או חבולים, ומתן מירשם עבורם, וכן טיפול בנשים בזיקה ללידה, וביצוע של אותם שירותים אחרים המבוצעים, בדרך כלל, על ידי רופא, מנתח, או מיילד²⁶⁸. רק בני אדם מורשים זכאים לעסוק ברפואה. הרשיון לעיסוק ברפואה מוענק על ידי המנהל הכללי של משרד הבריאות לאחר שנוכח לדעת שהמבקש הוא בעל דיפלומה מבית ספר לרפואה המוכר על ידי המנהל הכללי, שהוא אדם הגון, ושהוא בעל אזרחות

264 ראה - Siegel-Itzkovich J, BMJ 307:150, 1993;

265 ראה - Hsieh DS, JAMA 261:132, 1989; Editorial, NY State J Med 91:271, 1991;

[257] ראה - Editorial, Lancet 343:743, 1994. וראה באריכות על השלבים בהוצאה

להורג שבהם נדרשת מעורבות רפואית, ועל השיקולים המוסריים נגד השתתפות רופאים

ואחיות בהוצאה להורג במאמר - Truog RD & Brennan TA, N Engl J Med

;329:1346, 1993

266 ראה - JAMA 269:721, 1993; AMA, JAMA 270:365, 1993;

267 פקודת הרופאים (נוסח חדש), תשל"ז-1976, סעיף 1. נוסח חדש זה בא במקום פקודת

המתעסקים ברפואה, 1947, וכל התוספות עד שנת 1976;

268 פקודת הרופאים הני"ל, סעיף 3; בג"צ 102/52 סנטור נ' שר הבריאות ואח', פ"ע יא 153;

ישראלית, או בעל רשות לישיבת קבע בישראל²⁶⁹. לענין מתן רשיונות לרופאים יקים שר הבריאות וועדה מייעצת של שלושה רופאים²⁷⁰. אדם המתחזה כרופא, או המשיג רשיון במרמה, יורשע בעבירה²⁷¹, אך אדם המפעיל אמצעי רפוי בלתי קונבנציונליים מבלי להציג עצמו כרופא, איננו עובר על עבירה כל שהיא²⁷².

יש שרופא יואשם בהתנהגות שאינה הולמת את המקצוע, כגון רופא שסייע בדרך כלשהיא לאדם שאינו מורשה לעסוק ברפואה, לטפל באדם אחר בענין המחייב מימונות מקצועית²⁷³, או רופא שחתם או נתן, מכוח תפקידו המקצועי, במזיד או מתוך רשלנות, דו"ח, הודעה או תעודה, ואלה בלתי נכונים, מתעים, או בלתי נאותים²⁷⁴.

נוכח שר הבריאות לדעת כי אדם שקיבל רשיון לעסוק ברפואה אשם בהתנהגות שאינה הולמת את מקצוע הרפואה, או השיג את רשיונו על ידי טענות שווא, או גילה את אי-יכולתו או את רשלנותו הגסה בביצוע תפקידו כרופא, או התמיד להפר את הוראות פקודת הרופאים או לחדול מלמלא אחריהן, או הורשע על עבירה פלילית -- יהיה רשאי שר הבריאות לבטל את הרשיון, או להורות שיותלה למשך אותו זמן שייקבע באותו צו²⁷⁵. בית המשפט המרשיע רופא בעבירה, יודיע על כך מיד למנהל שירותי הרפואה, ויהא רשאי להמליץ על ביטול רשיונו או השעייתו²⁷⁶. יש שרשיון ניתן בטעות, וכאשר קיימת הצדקה מיוחדת יכולה הרשות לבטל את הרשיון²⁷⁷.

פקודת הרופאים הסמיכה את שר הבריאות לקבוע בתקנות תארי מומחה לענפי הרפואה השונים, וכן תנאים לאישור התארים, ולחייב את מי שמבקש תואר מומחה לעמוד בבחינות לפי תכנית, בתנאים ובמועדים שייקבעו²⁷⁸. שר הבריאות השתמש בסמכותו והתקין את "תקנות המתעסקים ברפואה" (אישור תואר מומחה ובחינות),

---

269 הפקודה הני"ל, סעיפים 24 - 29. וראה שם פירוט החברים, דרכי פעולת הוועדה וסמכויותיה. על הוראות החוק והגדרתו לענין שימוש בתואר 'דוקטור' ראה בג"צ 3844/93, פוטישמן נ' המנהל, פ"ד מח(5), 177;

270 פקודת הרופאים הני"ל, סעיפים 48 - 50;

271 ע"פ 16/67 בר אור נ' מדינת ישראל, פ"ד כא(1), 301; ע"פ 36/55 דסוקי נ' היועץ המשפטי פ"ע, כ, 162;

272 פקודת הרופאים הני"ל, סעיף 42;

273 פקודת הרופאים הני"ל, סעיף 43;

274 פקודת הרופאים הני"ל, סעיף 41. וראה בג"צ 78/71 מזרחי נ' שר הבריאות פ"ד כה(2), 238, שנשלל רשיונו של רופא לצמיתות בגלל בעילת מטופלת;

275 הפקודה הני"ל, סעיפים 55-56;

276 בג"צ 4492/92 שנקרנר נ' המנהל הכללי של משרד הבריאות ואח', פ"ד מז(4), 861;

277 הפקודה הני"ל, סעיף 17;

278 ק"ת 3056 מיום 13.9.1973. וראה מכתב לחבר כרך 35, חוב' 2, עמ' 13, וחוב' 6, עמ' 8;

תשל"ג-1973²⁷⁹. בתקנות אלו מוגדרים המקצועות הרפואיים שיש בהם מומחים, וכן התנאים לקבלת תואר מומחה, והמצבים בהם ניתן לבטל או להתלות את התואר²⁸⁰. רופא מורשה לא יעסוק בכל מלאכה אחרת, מסחר, או עסק מסחרי²⁸¹.

רופא מורשה לא יפרסם, בעתונות או בכל דרך אחרת, שהוא עוסק ברפואה, אולם רשאי הוא לקבוע הודעה לענין זה מחוץ לחדר עבודתו בצורה ובתוכן שייקבעו²⁸². רופא מורשה לא יפרסם, במישרין או בעקיפין, את עיסוקו, כדי לרכוש חולים, או להשיג לעצמו יתרון מקצועי; לא ייזום ולא ירשה פרסומים המשבחים או מציינים את מיומנותו, ידיעותיו, שירותיו או כשירויותיו המקצועיים או המזלזלים בשל זולתו, ולא ישלים עמם; לא ינהל תעמולה לעצמו כדי להשיג חולים, לא יעסיק לשם כך סוכן או תועמלן, לא יעסוק עמם, ולא יעבוד בשבילים²⁸³. פרסום מאמרים או עבודות שטיבם מדעי או מקצועי, לא יהיו עבירה²⁸⁴. בתי המשפט בישראל פירשו בדרך כלל את סעיפי החוק בצורה גורפת, ואסרו כל פרסום של עוסקים ברפואה, בין אם מדובר ברופאים-בודדים או בחברות רפואיות או בתאגידים רפואיים²⁸⁵. יש מי שכתב, שלאור חוק יסוד: חופש העיסוק, יתכן שיחולו שינויים בפרשנות חוק הרופאים ביחס לפרסום, שכן איסור גורף של פרסום יכול להוות הגבלה בחופש העיסוק מעל הנדרש²⁸⁶.

רופא מומחה עשוי להיות מעורב בדיוני בית המשפט בכמה מצבים - עדות רפואית הנוגעת לחולה 'שלו', היינו חולה הנמצא בטיפולו הקבוע של הרופא, אשר מגיע לדיון בבית המשפט שבו נודעת חשיבות לנתונים הרפואיים אודותיו²⁸⁷; עדות ביוזמת בית המשפט, או ביוזמת אחד מהצדדים לדיון משפטי, במטרה ליתן עדות מומחה לגבי התובע או הנתבע. היינו, מדובר באדם שאיננו מוכר לרופא המעיד ביחסי רופא-חולה

279 וראה עוד על רשיון הרופא בחוק בספרו של א. כרמי, הרופא החולה והחוק, 1977, עמ' 22-13;

280 פקודת הרופאים (נוסח חדש), תשלז-1976, סעיף 10;

281 הפקודה הני"ל, סעיף 11(א);

282 הפקודה הני"ל, סעיף 12;

283 הפקודה הני"ל, סעיף 14;

284 דברים אלו נקבעו במספר פסקי דין - ע"א 224/79 יעקב דימנט נ' שר הבריאות, פד"י לב(2), 424; ע"א 580/86 ד"ר עמירם פישמן נ' שר הבריאות, פד"י מא(2), 614; ע"א 3786/90 ד"ר יעקב ברון נ' שר הבריאות; הי"פ 1070/91, 1779/91, ביהמ"ש המחוזי תל-אביב, יונה מרכז רפואי נ' מד"י; המ' 13571/94 בביהמ"ש המחוזי בתל-אביב, מד"י נ' פרפורציה ואח'. וראה סכום דעות משפטיות בנידון במאמרו צ. לוי, רפואה ומשפט, מס' 14, 1996, עמ' 17 ואילך;

285 רפואה ומשפט, שם, הערת המערכת;

286 למשל, בסכסוך בין בני זוג, כאשר אחד מהם נמצא בטיפול נפשי או בטפולי פוריות;

287 השאלות שהמומחה רפואי צריך ליתן דעתו עליהן בהקשר זה כוללות את בריאותו הנוכחית של התובע או הנתבע; ההשלכה שיש לבריאותו על הבעיה המשפטית;

רגילים, אלא שיחסים אלו נוצרים רק לצורך הבירור המשפטי²⁸⁸; עדות בתביעה נגד עובדי בריאות (בעיקר רופאים, אך גם אחיות, פסיכולוגים ואחרים) על גרימת נזק לתובע עקב רשלנות רפואית²⁸⁹.

תפקידי המומחה הרפואי בעדותו בבית המשפט הם לסייע לשופט להבין את כל הנתונים והעובדות המדעיים והסטטיסטיים הרלוונטיים לאשורם; להגדיר את הנוהל הרפואי המקובל הן בתחום האיבחוני והן בתחום הטיפולי; לקבוע את הקשר הסיבתי בין מאורעות בעבר, שהם נשוא הדיון המשפטי, לבין הנזק או הפשע הנוכחי²⁹⁰.

מומחה רפואי, בניגוד להדיוט בתחום הרפואה, מוגדר כבעל ידיעות ייחודיות בתחום המדע שבמומחיותו. בית המשפט מצפה מהמומחה הרפואי למסור עובדות בדוקות, מהימנות ומלאות מתוך אובייקטיביות מלאה, על פי הידע הקיים בספרות המקצועית ובנסיון המעשי, ותוך יכולת לאשש את הדברים בדרך הביקורת המדעית. אכן, לא תמיד יכול המומחה הרפואי למלא בנאמנות את ההגדרה הזו, שכן לעתים הידע המדעי הוא חסר או בלתי מדויק, ולעתים המומחה איננו פועל מתוך אובייקטיביות מלאה. יש מקצועות רפואיים שבהם קיימות בעיות מיוחדות למומחה בבית המשפט, בגלל אופיים²⁹¹.

מספר קבוצות רפואיות-מקצועיות הציעו הנחיות לעד רפואי מומחה, הכוללות דרישות למיומנות ולאובייקטיביות, והמתייחסות לשיטת איסוף, ניתוח והצגת הנתונים והמסקנות, ולנושא התיגמול²⁹². גם בית המשפט העליון בארה"ב נכנס לעובי הקורה, וקבע הנחיות לקבילת עדויות של מומחים רפואיים, ולדרכי הצגת הנתונים והמסקנות שלהם²⁹³.

---

288 השאלות שהמומחה הרפואי מתבקש לתת דעתו עליהן כוללות בין השאר את השאלה האם היתה רשלנות בעת ביצוע הטיפול בתובע, או שהיתה רשלנות בחוסר טיפול בתובע; האם נגרם נזק בריאותי לתובע, ואם כן מה דרגתו; האם קיים קשר סיבתי בין הרשלנות לבין הנזק. ראה - א. שטינברג, הרפואה קכח: 657, 1995. וראה עוד בע' רשלנות רפואית;

289 ראה - א. שטינברג, הרפואה, שם;

290 אחד המקצועות הללו הוא הפסיכיאטריה, וראה על הבעיות המיוחדות במקצוע זה בתחום עדות מומחה בבית משפט במאמר - Faust D & Ziskin J, Science 241:31, 1988. וראה עוד בפסק הדין של בית המשפט העליון ע"א 285/86, סעדיה נגר נ' אריה וילנסקי ואח'. וראה א. שטינברג, הרפואה, שם; Weintraub MI, Neurology 45:855, 1995;

291 ראה - American Academy of Pediatrics, Pediatrics 83:312, 1989; American College of Chest Physicians, Chest 98:1006, 1990; א. שטינברג, הרפואה, שם;

292 ראה - Marwick C, JAMA 269:2057, 1993; Annas GJ, N Engl J Med 330:1018, 1994. וראה עוד על מקומו ותפקידו של עד מומחה רפואי בבית המשפט.

293 במאמרו של א. כרמי, מכתב לחבר, מח(3): 6, 1986; הנ"ל, מכתב לחבר, אפריל 1986; Gulleford J, BMJ 309:752, 1994;

עדות מומחה רפואי ניתנת בדרך כלל בכתב ('חוות דעת רפואית'). בית המשפט רשאי לקבל את חוות הדעת המקצועית או לדחותה²⁹⁴. קיימים כללים בסדרי הדין ביחס למינוי המומחה הרפואי²⁹⁵, מתן העדות המקצועית, דרכי חקירת המומחה, ומשקל הראיות השונות²⁹⁶.

---

294 ראה ע"א 311/66, נחמיאס נ' לקט, פד"י כ(4), 48 ;
295 ראה תקנות סדרי הדין האזרחי, תשכ"ג-1963, תקנה 170 - 177 ;
296 ראה בהרחבה בספרו של א. כרמי, הרופא החולה והחוק, עמ' 155 ואילך.

נספח 1:

רשימת רבנים שעסקו גם ברפואה, או רופאים שהיו גם רבנים/תלמידי חכמים

בתקופת התלמוד [לפי סדר א-ב]

- אבא אומנא - מגדולי החסידים בבבל בזמנם של אביי ורבא [תענית כא ב]
- רב אמי אסיא [ירושלמי ברכות ב ג]
- בן אחיה על חולי מעיים [שקלים ה א-ב. וראה לעיל הע' 47-49]
- בנימין אסיא [סנהדרין צט ב]
- בר גירונטי אסיא [ירושלמי ביצה א ז]
- רבי חנינא היה בקי ברפואות, וענה על שאלות רפואיות [כ"כ בשו"ת הרדב"ז מכת"י אר"ח-יר"ד (ח"ח) סי' קצא, על פי חולין ז ב]
- טוביה הרופא [ר"ה כב א. דבר לא ידוע אודותיו, פרט לשמו]
- רבי יוחנן רופא מומחה היה [ע"ז כח א; ירושלמי דמאי ג א]
- מניומי אסיא [שבת קלג ב; ע"ז כח ב]
- רב נתן בר אסיא [פסחים נב א, לפי ר"ח ור"ף]
- רב פפא היה רופא מובהק [כ"כ בשו"ת הרדב"ז מכת"י אר"ח-יר"ד (ח"ח) סי' קצא, על פי ר"ה יז א]
- שמואל - מגדולי האמוראים [ראה עליו כרופא בספרו של ד. מרגלית, חכמי ישראל כרופאים, 1962, עמ' 62 ואילך; Rosner F, Proceedings of the Association of Orthodox Jewish Scientists (AOJS), Vol 3-4, 1976, pp. 157ff. על תרומתו של שמואל לרפואה ראה - ברכות מה ב; שם נח ב; שבת עח א; שם קח ב; שם קט א; שם קכט א-ב; שם קלג ב; שם קלז ב; שם קמח א; שם קנא ב; יומא פג א; יבמות עה ב; כתובות עז א; נדרים לז ב; שם נ ב; שם נד ב; שם פא א; גיטין ע א; ב"מ פה ב; שם קיג ב; ע"ז כח א-ב; שם לא ב; נידה כה ב; שם מז א; שם סד ב; שם סו א; ירושלמי שבת יד ד]
- תודוס או תודרוס הרופא [נזיר נב א; סנהדרין לג א; שם צג א; בכורות כח ב; ירושלמי ברכות א א. וראה בספרו של פרויס, עמ' 19 ואילך, בנסיון לזהותו]

בתקופת ימי הביניים והעת החדשה [לפי סדר א-ב]

- אבו אלרצ'א - בן אחותו של הרמב"ם, שימש כרופא [ראה אגרות הרמב"ם הוצאת שילת כרך א עמ' קע]
- אבן איוב, שלמה בן יוסף - מחצית ראשונה של המאה ה"ג, גרנדה. תרגם את ספר המצוות לרמב"ם, וספר ההערה לר' יונה אבן ג'אנח, וכן כתב שני ספרי רפואה בעברית - 'שר המשקים' (רשימת רפואות), 'ספר טחורים'

- אבן אלמועלם, שלמה - סוף המאה ה"א, מרוקו. היה רופא החצר של עלי בן יוסף אבן תשפין, וחברם של ר' משה אבן עזרא ור' יהודה הלוי
- אבן אלעמאני, אהרן - מחצית ראשונה של המאה ה"ב, אלכסנדריה. היה דיין, אב"ד ורופא באלכסנדריה, ידידו של ר' יהודה הלוי, כתב הרבה שירים עבריים
- אבן ג'אנח, יונה - מחצית ראשונה של המאה ה"א, קורדובה וסרגוסה. גדול הבלשנים והמדקקים בימי הביניים. התפרנס כרופא בסרגוסה. חיבר את הספר הגדול בענייני לשון ודקדוק בשני חלקים - ספר הרקמה, וספר השרשים, ועוד ספרים בלשון ובדקדוק עברי
- אבן דאוד, אברהם (הראב"ד הראשון) - ד"א תתע/ 1110 - תתקמ/ 1180, קורדובה וטולדו. מחבר ספר סדר הקבלה ועוד ספרי היסטוריה יהודית
- אבן וירגא, שלמה - רכ-שיד/ 1460 - 1554, ספרד וטורקיה. היה רב ורופא. חיבר ספר 'שבט יהודה'
- אבן וקאר, יהודה בן יצחק, המאה ה"ד, רופאו של דון חואן מנואל מקשטיליה. היה דיין ובקשר עם הרא"ש
- אבן ישוש, יצחק - ד"א תשמב/ 982 - תתיז/ 1057, טולדו. חיבר ספרי רפואה, פרשנות מקראית ודקדוק
- אבן מוסא, חיים בן יהודה - קמ/ 1380 - רכ/ 1460, רופא מומחה בחצרות מלכים ושרים. חיבר ספר 'מגן ורומח' על וויכוחים דתיים עם הנוצרים, וכן פרשנות על תנ"ך ופיוטים
- אבן עזרא, אברהם - ד"א תתנ/ 1089 - תתקכד/ 1164, טולידו ומדינות רבות בעולם. אחד מגדולי מפרשי המקרא. כתב ספרים רבים בדקדוק, בפילוסופיה ובמדע, וכן פיוטים ושירים רבים
- אבן תיבון, יהודה - ד"א תתפ-ד"א תתקנ/ 1120 - 1190, ספרד וצרפת. עסק ברפואה ובתורה. מגדולי המתרגמים של ספרות ההלכה ומחשבת ישראל בימי הביניים מערבית לעברית
- אברבנאל, יהודה - רכ-רצ/ 1460 - 1530, ליסבון. בנו בכורו של דון יצחק אברבנאל, מוזכר ברשימת רופאי ליסבון משנת 1483, ועבד כרופא בנאפולי. מחבר הספר הפילוסופי-דתי 'ויכוח על האהבה', וכן פיוטים ושירים
- אברהם בן דוד פורטליאוני - שב/ 1542 - שעב/ 1612, מאנטובה. בשנת שכג נסמך לרפואה באוניברסיטת פאדובה, כונה כאביר הרופאים, והיה הרופא הפרטי של משפחת הנסיכים במאנטובה. חיבר ספר שלטי הגבורים על כל ענייני בית המקדש והקרבת. כמו כן חבר ספרי רפואה
- אברהם בן משה בן מימון - תתקמו/ 1186 - תתקצח/ 1237, קאהיר. בנו יחידו של הרמב"ם. היה נגיד היהודים במצרים אחרי מות אביו. היה אחד מרופאיו של השולטן

- אלכאמל. חיבר ספר 'סיפוק עובדי השם', וכן תשובות, פרשנות מקראית, והגנות על השגות נגד ספרי הרמב"ם
- אברהם הרופא מן הענווים - נפטר ה'כ/ 1260. היה מגדולי חכמי רומא
  - אחיטוב בן יצחק, סוף המאה ה"ג, רב ורופא בפאלרמו, סיציליה. היה בקשרי מכתבים עם הרשב"א. תרגם לעברית את 'מאמר שמות ההגיון' לרמב"ם
  - אלגואדש, מאיר - סוף המאה ה"ד, קסטיליה. רופא של מלכי קסטיליה, ורב ודיין ליהודי קסטיליה. תרגם לעברית את 'ספר המידות' לאריסטו
  - אליהו בן משה גרשון - נפטר בשנת תקל/ 1770, גליציה, פולין. שימש כרופא במספר ערים בפולין. חיבר ספר 'הדרת אליהו (דרושים)', ספר 'מענה אליהו' (חידושים), וספר 'נבחר מחרוז' (קיצור ספר העיקרים)
  - אליהו מנחם - ד"א תתקפ/ 1220 - ה"א מד/ 1284, לונדון. רופא פעיל, וכן מגדולי הרבנים באנגליה. כתב תשובות רבות וכן חיבר פירוש על המשנה, המצוטט בתוספות יו"ט, וכן פירוש על הגדה של פסח
  - אלככאר, יהודה - נפטר ד"א תתקצה/ 1235, קאסטיליה, ספרד. היה רופא החצר של המלך פרנאנדו השלישי, ונשיא קהילת היהודים. היה מראשי המתנגדים לחיבורי הפילוסופיים של הרמב"ם, והרד"ק לא הצליח לשנות את דעתו בנידון
  - אלמולי, שלמה - רנ/ 1490 - שב/ 1542, קושטה. רופא וחבר בית הדין בקושטה. מחבר ספר 'מפשר חלמין' על חלומות, וכן ספר 'הליכות שבא', 'שומר אמונים', וספרי דקדוק
  - אלנקוה, אפרים - נפטר בשנת רב/ 1442, ממגורשי ספרד. חיבר ספר 'שער כבוד ה' אמטוס, לזויטנוס (יוחנן רודריגז) - ראה בנספח ב, שבועת אמטוס לזויטנוס
  - אנטולי, יעקב - נולד תתקס/ 1200 לערך, נאפולי. היה חתנו של רבי שמואל אבן תיבון. מחבר ספר 'מלמד התלמידים', וכן תירגם ספרים בתכונה, בהגיון ובפילוסופיה
  - אסקנדר, אלעזר - נפטר שמה/ 1585, מצרים. היה רופא החצר של סינאן פחה, נציב טורקיה במצרים. מחבר הגהות למשנה תורה של הרמב"ם
  - אסף הרופא - ראה פרטים אודותיו בנספח 2, שבועת אסף הרופא
  - אשתורי הפרחי - מ/ 1280 - קטו/ 1355, ספרד וישראל. שימש כרופא בארץ ישראל. מחבר ספר 'כפתור ופרח' על זיהוי ערים וכפרים בישראל, ועל הלכות מצוות התלויות בארץ, וכן חיבר ספרי רפואה שלא נשתמרו
  - בלמש, אברהם - ר-רפג/ 1440 - 1523, פדואה, איטליה. היה רופאו הפרטי של החשמן גרימאני בפאדובה. חיבר ספר 'מקנה אברם' על הדקדוק העברי
  - בנבנשתי, שמואל - מחצית הראשונה של המאה ה"ד, ספרד. היה רופאו הפרטי של דון מנואל, האח של מלך אראגון. תירגם לעברית את ספר הקצרת לרמב"ם

- ברודו, מנואל - רס/ 1500 - שמה/ 1585, אנגליה וטורקיה. היה רופא מן האנוסים. חיבר ספר 'טעמי המצוות'
- ברנהרד, חיים דוד - תקלה-תריח/ 1775 - 1858, פולין. היה רופאם הפרטי של המלך סטאניסלאב אוגוסט ושל הקיסר וילהלם הראשון. הפך לבעל תשובה בהשפעת האדמו"ר ר' דוד מללוב, ונתפרסם כצדיק חסידי
- גורדון, יקותיאל - המאה ה"ח, פדואה, איטליה. למד רפואה בפדואה, ושימש כרופא בכמה מערי פולין. היה אחד מראשי החברים בחוג החברים בישיבת הרמח"ל. חיבר מספר ספרים בקבלה - 'מראה המוסר'; 'דרושים, בקשות וחידושים'; 'מר קשישא ומר ינוקא'
- גינצבורג, בנימין זאב - המאה ה"ח, גרמניה. שימש כרופא בגטינגן. חיבר ספר על הרפואה בתלמוד. שאל את היעב"ץ אם מותר ללמוד רפואה בשבת על ידי ניתוח בעלי חיים [ראה שר"ת שאילת יעבץ ח"א סי' מא]
- גליקי, מלאכי - המאה ה- 16, איטליה. היה הרופא ורב הקהילה של קהילת צ'רי במדינת האפיפיור
- גרדיא, אהרן - נפטר בשנת תקע/ 1810, פולין. שימש כרופא אצל המגיד ממזריץ. אחר כך היה רופא המחוז באוסטריה
- גרציאן, זרחיה - מחצית השניה של מאה ה- 13, ספרד ואיטליה. כתב פירושים לספר משלי ולספר איוב, ונחשב למומחה בכתביו הפילוסופיים של הרמב"ם. חיבר הרבה תרגומים מערבית לעברית של ספרי רפואה של היוונים והערבים
- דוד טעביל - שפ-תנב/ 1620 - 1692, צרפת. דיין ורופא בעיר טרייר
- דונולו, שבתאי - ד"א תרעג/ 913 - ד"א תשמב/ 982, איטליה. רופא יהודי, ראשון בזמן לסופרים רפואיים במערב. חיבר ספר 'תחכמוני', שהוא פירוש על ספר יצירה, ומדבריו הביא רש"י בעירובין נו א ד"ה ואין תקופה, וביצה לג א ד"ה מן המים. כמו כן חיבר 'ספר היקר' או 'ספר המרקחות' על תרופות שונות
- דונש בן תמים הבבלי - נפטר ד'תשפ/ 1020, צפון אפריקה. מגדולי חכמי קירואן. רופא וחוקר לשון. חיבר ספרים בדקדוק ופירוש על ספר יצירה
- דוראן, צמח - מחצית השניה של המאה ה"ד, מיורקה ואלג'יר. אביו של התשב"ץ. שימש כרופא וכדרשן
- דוראן, שמעון בן צמח (התשב"ץ) - קכא/ 1361 - רד/ 1444, אלג'יר. שימש כרופא וכמנתח במיורקה ובאלג'יר. היה חבר בבית דינו של הריב"ש. התשב"ץ נחשב בדורו כפוסק הדור. חיבר שר"ת תשב"ץ, 'מגן אבות', 'יבין שמועה', 'קשת ומגן', 'זוהר הרקיע' ועוד

- דלמדיגו, יוסף שלמה (יש"ר = יוסף שלמה רופא), שנא/ 1591 - תטו/ 1655, כרתים ופראג. שימש כרופא הקהילה היהודית במקומות שונים, וכן רופאו של הנסיך ראדזיויל בליטא. חיבר 'ספר אילים', 'תעלומות חכמה', וכן ספרים אחדים ברפואה ובמדעים שונים
- הורוביץ, שבתי שעפטיל - שלה/ 1565 - שעט/ 1619, פראג. בן אחיו של השל"ה. שימש כרופא בפראג. חיבר ספרי קבלה - 'שפע טל', נשמת שבתי הלוי'
- הלל בן שמואל - ד'תתקפ-ה'נא/ 1220 - 1291, וירונה, איטליה. היה נכדו של רבי אלעזר אב"ד מוורונה, מבעלי התוספות. שימש כרופא בנאפולי. חיבר ספר 'תגמולי הנפש', וכן פירושים למורה נבוכים של הרמב"ם
- ואליי, משה דוד - תנו-תקלז/ 1696 - 1777, פאדובה, איטליה. רופא ומקובל, היה מרבותיו של משה חיים לוצאטו (הרמח"ל)
- וורמס, אשר אנשל - תנה/ 1695 - תקיט/ 1759, גרמניה. עבד כרופא בבית החולים היהודי בפרנקפורט. חיבר ספר 'סיג לתורה', על עניני מסורה
- ויטל, דוד הרופא - במאה ה-16, יוון. היה ממגורשי ספרד. היה מורה הוראה בקהילת ארטה. מחבר ספר 'כתר תורה' על תרי"ג מצוות, וקיבץ את תשובות חותנו ר' דוד הכהן מקורפו (מהרד"ך).
- זכות, אברהם (לויזיטנוס) - שלה-תב/ 1575 - 1642, פורטוגל והולנד. מאנוסי פורטוגל. כתב מספר ספרים חשובים ברפואה וברוקחות
- זכריה בן שלמה הרופא (הרז"ה) - מחצית ראשונה של המאה ה-15, צנעא, תימן. מגדולי חכמי תימן במדרש והלכה, מחבר 'מדרש חפץ' על התורה, המגילות וההפטרות, וכן חיבר ספר רפואי על אנטומיה, מחלות ודרכי ריפוי (וראה שו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' מב)
- זרחיה בן יצחק הלוי - תחילת המאה ה-15, ספרד. היה תלמידו של ר' חסדאי קרשקש, ואחרי מות רבו היה רבה של סרגוסה ושל כלל יהודי מלכות אראגון
- חייא רופא - שי-שעח/ 1550 - 1618, צפת. תלמידו של ר' חיים ויטאל. דיין, מגדולי רבני צפת וטבריה בדורו. מחבר ספר 'מעשה חייא'
- חסדאי אבן שפרוט - אמצע המאה ה-10, קורדובה, ספרד. שימש שר בשירות שליטי ספרד, והיה ראש הקיבוץ היהודי בספרד. כתב איגרת ליוסף מלך הכוזרים
- חפץ, משה - נפטר ר/ 1446, סיציליה. למד רפואה בפאדובה. היה הדיין הכולל של כל קהילות סיציליה

- טוביה בן משה הכהן - תיב-תפט/ 1652 - 1729, גרמניה וישראל. היה רופא ידוע באיטליה ובטורקיה. בגיל 62 עזב את משרתו הרפואית הרמה ועבר לירושלים כדי לעסוק בתורה. מחבר ספר 'מעשה טוביה'
- ידעיה הפניני - ל-ק/ 1270 - 1340, צרפת. כתב הערות ל'קאנון' של אבן-סינא. חיבר ספר 'בחינת עולם', וכן שירים רבים. חלק על הרשב"א בענין החרם על לימוד חכמת הטבע והפילוסופיה לפני גיל 25 שנה
- יהודה הלוי (ריה"ל) - נפטר ד"א תתקא/ 1141, חי בספרד ובמצרים. מגדולי משוררי ישראל, והוגי הדעות בישראל. חיבר הרבה שירים וקינות, וחיבר 'ספר הכוזרי'. היה רופא מקובל מאד על חוליו
- יהודה ליב רופא - נפטר בשנת שצה/ 1635, אוסטריה. שימש כרב בווינה
- יהודה מסר ליאון - המאה ה-15, איטליה. היה בעל תואר לרפואה. היה ראש ישיבה במאנטובה ובנאפולי. כתב בעניני רפואה ובעניני דקדוק
- יוסף אבן עקנין - ד"א תתקד"א תתקפ/ 1140 - 1220, ספרד וצפון אפריקה. עסק ברפואה. חיבר מספר ספרים ביניהם 'ספר המוסר' על פרקי אבות. היה מהמקורבים ביותר לרמב"ם
- יוסף אבן שמעון - נפטר ד"א תתקפו/ 1226, בסוריה. היה רופא החצר של בנו של צלאח א-דין. היה מתלמידי הרמב"ם, ולו הקדיש הרמב"ם את ספרו 'מורה נבוכים'
- יוסף הכהן - רנו-שלא/ 1496 - 1578, ממגורשי ספרד, גר באיטליה ובצרפת. שימש כרופא בעיר וולטאג'ו. כתב ספרי רפואה וספרי היסטוריה, וחיבר ספר 'עמק הבכא' על תולדות תלאות היהודים
- יוסף הנשיא בן פרוציאל - סוף המאה ה-11, ספרד. היה רופאו של אלפונסו ה-6 מלך קאסטיליה. רבי יהודה הלוי הקדיש לו כמה משיריו, ובהם הוא משבחו מאד. נהג בתקיפות רבה בקראים
- יחיא, גדליה - נפטר שלה/ 1575, גר ביוון ובטורקיה. עסק ברפואה, והנהיג את קהילות היהודים הספרדים בסאלוניקי ובאדרינופול, והרביץ ביניהם תורה
- יחיא, דוד נגרו - המאה ה-14, פורטוגל וספרד. היה רופאו של חואן ה-1, מלך קאסטיליה, ורב ראשי של קהילות קאסטיליה
- יחיאל הרופא - נפטר בשנת ש/ 1540, איטליה. היה מגדולי חכמי איטליה. חיבר ספר 'מעלות המידות'
- ייטלש, יונה - תצה-תקסו/ 1735 - 1806, פראג. היה ראש קהילת פראג, עמד במר"מ הלכתי עם הנודע ביהודה. היה רופא מפורסם בדורו (ראה שו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' קצח)
- יקותיאל הרופא - נפטר בשנת תק/ 1740, וילנא. מחבר ספר 'אוצר בלום'

- ישראלי, יצחק בן שלמה - ד"א תרי- ד"א תשי/ 850 - 950, מצרים וצפון אפריקה. כתב ספר 'מוסר הרופאים' על הנהגות מוסריות של הרופא כלפי החולה. כמו כן כתב ספרי רפואה על מחלות חום, מראות השתן ודיאטות
- לביא, שמעון - רכ-שמ/ 1480 - 1580, לוב. שימש כרופאו של מושל לוב. חיבר 'כתם פז' על זוהר, ועוד ספרי קבלה
- לוי בן גרשון [רלב"ג] - מח-קד/ 1288 - 1344, פרובאנס. היה פילוסוף, מתמטיקאי, אסטרונום, רופא ופרשן המקרא. חיבר פירוש על התנ"ך וכן 'ספר מלחמות ה' לוצערנא, אהרן הרופא - נפטר בשנת תג/ 1643, וינה. היה רופא קהילת וינה
- לוריא, שלמה הרופא - נפטר בשנת שפו/ 1626, פולין. שימש כרב בקהילות לובלין וקרקא
- לטאש, יעקב - אמצע המאה הט"ו, צרפת ואיטליה. היה רבה של רומא, והיה רופאו של האפיפיור אלכסנדר הששי
- לטאש, יצחק - אמצע המאה היל"ד, פרובאנס. היה תלמידו של הר"ן. חיבר ספר רפואה וכן ספר 'קרית ספר' על כללים בתורה שבעל-פה
- למפרונטי, יצחק חזקיה - תלט-תקיז/ 1679 - 1756, פרארה, איטליה. למד רפואה באוניברסיטת פדובה. היה ראש ישיבה בפרארה, ושימש כרופא פעיל בעירו. מחבר ספר 'פחד יצחק'
- מוספיא, בנימין - שסו-תלה/ 1606 - 1675, דנמרק והולנד. שימש כרופאו הפרטי של כריסטיאן, מלך דנמרק, והיה אחד מ'חכמי' אמסטרדם, וחכמי בית המדרש 'כתר תורה' שם. חיבר ספר 'מוסף הערוך', וכן חיבורים רפואיים ומדעיים שונים
- מורפורגו, שמשון - תמא-תק/ 1681 - 1740, איטליה. שימש כרופא בפאדובה ובאנקונה. היה מגדולי הפוסקים בדורו, וחיבר שו"ת 'שמש צדקה'
- מזיא, אהרן מאיר - תריח-תקצ/ 1858 - 1930, רוסיה וירושלים. תלמיד ישיבת מיר ובית המדרש לרבנים ע"ש הילדסהיימר בברלין. שימש כרופא המושבות של הברון רוטשילד בארץ ישראל, ומנהל בית החולים ביקור חולים בירושלים. חיבר 'ספר המונחים לרפואה ולמדעי הטבע'
- מריני, שבתאי חיים - תנ-תקח/ 1690 - 1748, איטליה. היה רב, רופא ומשורר (נזכר בשו"ת שמש צדקה, לר' שמשון מורפורגו)
- משה בן מימון (הרמב"ם) - ד"א תתצח-תתקסה/ 1138 - 1204, ספרד ומצרים. גדול הפוסקים, מגדולי הוגי הדעות, ומגדולי הרופאים. בין ספריו ברפואה - פרקי משה, פירוש לפרקי אבוקראט, קיצורי גלינוס, מאמר הטחורים, ספר הקצרת, ספר הסמים,

- הנהגת הבריאות, מאמר ההכרעה, מאמר המשגל, ביאור שמות תרופות, על קץ החיים
- משה בן נחמן (הרמב"ן) - ד"א תתקנז-ה"א ל/ 1194 - 1270, ספרד וישראל. מגדולי מפרשי המקרא והתלמוד, מגדולי הפוסקים, מקובל והוגה דעות, ורופא (מוזכר כרופא בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קכ, וסי' קסז, וסי' תתכה. וראה פירוש הרמב"ן עה"ת בראשית ל יד. וראה עוד בשו"ת נוב"ת חיר"ד סי' כט)
  - ניטו, דוד - תיד-תפח/ 1654 - 1728, איטליה ואנגליה. שימש דיין ורופא בליורנו, ואחר כך "חכם" העדה הספרדית-פרטוגזית בלונדון. חיבר ספר 'מטה דן' או 'כוזרי השני', ועוד ספרים בעניני אמונות ודעות
  - ניסים בן ראובן גירונדי (הר"ן) - עה-קלה/ 1315 - 1375, ספרד. היה מגדולי התורה בספרד, לא שימש רשמית ברבנות אלא היה רופא-חצר. חיבר פירוש על הר"ף ועל הש"ס, שו"ת, וספר דרשות (בשו"ת הרמ"א סי' כח ובשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' קיד כתבו שהיה רופא)
  - נרבוני, משה - נפטר בשנת קכג/ 1362, ספרד. פילוסוף ורופא. חיבר פירוש הנרבוני על מורה נבוכים לרמב"ם, ועוד ספרים בעניני הגות יהודית. כמו כן חיבר ספר 'אורח חיים', בעניני רפואה וחינוך
  - נתנאל הרופא - נפטר ה'ע/ 1310, ספרד. מגדולי מתרגמי פירוש המשניות לרמב"ם
  - ספורנו, עובדיה - רל-שי/ 1470 - 1550, איטליה. היה דיין ואב"ד בבולוניה, והשיב תשובות לשואלים רבים. עיקר פרסומו הוא כפרשן המקרא. למד רפואה ברומא, ובפירושו מסתייע הרבה בידיעותיו הרפואיות
  - עזריה מן האדומים - רעא-שלח/ 1511 - 1578, איטליה. התפרנס בדוחק מעיסוק ברפואה בערים שונות באיטליה. חיבר ספר 'מאור עיניים'
  - פרויס, יצחק (יוליוס) - תרכא-תרעג/ 1861 - 1913, גרמניה. שימש כרופא משפחה בברלין. מחבר הספר החשוב ביותר על הרפואה במקרא ובתלמוד (Biblich-Talmudische Medizin. תורגם לאנגלית על ידי פרד רוזנר - Biblical and Talmudic Medicine)
  - פרנקל-תאומים, יצחק מאיר - נפטר בשנת תסג/ 1703, פינסק. שימש כרופא החצר של המלך בווינה, ורב בפינסק. מחבר ספר 'כתנות אור'

ערך "רופא" אנציקלופדיה הלכתית - רפואית

- צהלון, יעקב - שצ-תנג / 1630 - 1693, איטליה. היה רבה של פרארה. כתב תשובות וספרי הלכה. ספרו המפורסם 'אוצר החיים' על חכמת הרפואה. כמו כן כתב 'מרגליות טובות', ובהם 'תפילת הרופא'
- צהלון, מרדכי - נפ' תקח/ 1748, גם הוא היה רופא ורבה של פרארה. חיבר שר'ת 'מציץ ומליץ'
- קאסיס, יוסף הרופא - נפטר בשנת תס/ 1700, איטליה. שימש כרב במנטובה
- קנטריני, יצחק - תד-תפג/ 1644 - 1723, איטליה. רב ורופא בפאדובה. חיבר ספרים בקבלה
- קצנלסון, יהודה לייב בנימין ('בוקי בן יגלי') - תרז-תרעז/ 1847 - 1917, רוסיה. רופא בפטרבורג. סופר ומשורר פורה. תלמידו של בעל ערוך השולחן. חיבר ספר 'התלמוד וחכמת הרפואה'
- רפפורט, אברהם מנחם - רפ-שנד/ 1520 - 1594, איטליה. למד רפואה בוונציה. שימש כרב וכראש ישיבה בקהילת ורוונה. מחבר ספר 'מנחה בלולה', פירוש על התורה
- שיק, ברוך - תק-תקע/ 1740 - 1810, שקלוב וסלוצק. למד רפואה בפדואה. מתלמידי הגר"א. שימש כרב וכדיין. חיבר ספר 'תפארת אדם', ספר 'עמודי השמים', וכן תרגם לעברית לבקשת הגר"א את ספר הגיאומטריה לאויקלידס
- שלמה יצחקי (רש"י) - ד"א תת-ד"א תתסה/ 1040 - 1105, צרפת. רש"י אמנם לא היה רופא בפועל, אך יש נתונים שהיו לו ידיעות ברפואה, ואף השתמש בידיעות אלו הלכה למעשה. בספר רפואה לחנין בן יצחק הנוצרי-ערבי, שהועתק מערבית לעברית על ידי רבי קלונימוס לבית מאיר, נד' שנת שע, אמסטרדם, כתוב בהקדמה כי רש"י חיבר מאה קונטרסים ברפואה; בספר שפתי ישנים לרבי שבתאי בס, סוף אות ר"ש, כתוב שרש"י היה חכם גדול ברפואה, והמחבר עצמו ראה ספר רפואות שלו

חלוקה לפי שנות החיים והפעילות:

אסף הרופא (המאה ה-6 או ה-7)

ישראלי יצחק בן שלמה (850 - 950)

דונולו שבתאי (913 - 982)

חסדאי אבן שפרוט (אמצע המאה ה-10)

דונש בן תמים הבבלי (נפ' 1020)

אבן ישוש יצחק (982 - 1057)
 יהודה הלוי (ריה"ל) (נפ' 1141)
 יוסף הנשיא בן פרוציאל (סוף המאה ה-11)
 אבן עזרא אברהם (1089 - 1164)
 אבן דאוד, אברהם (הראב"ד הראשון) (1110 - 1180)
 אבן תיבון יהודה (1120 - 1190)
 משה בן מימון (הרמב"ם) (1138 - 1204)

יוסף אבן עקנין (1140 - 1220)
 יוסף אבן שמעון (נפ' 1226)
 אלככאר, יהודה (נפ' 1235)
 אברהם בן משה בן מימון (1186 - 1237)
 אבן ג'אנח יונה (מחצית ראשונה של המאה ה-11)
 אברהם הרופא מן הענווים (נפ' 1260)
 משה בן נחמן (הרמב"ן) (1194 - 1270)
 אנטולי יעקב (נר' 1200)
 אליהו מנחם (1220 - 1284)
 הלל בן שמואל (1220 - 1291)
 אבן אלמועלם שלמה (סוף המאה ה-11)

נתנאל הרופא (נפ' 1310)
 ידעיה הפניני (1270 - 1340)
 לוי בן גרשון (רלב"ג) (1288 - 1344)
 אבן אלעמאני אהרן (מחצית ראשונה של המאה ה-12)
 אשתורי הפרחי (1280 - 1355)
 נרבוני משה - (נפ' 1362)
 הר"ן (1315 - 1375)

אבן איוב שלמה בן יוסף (מחצית ראשונה של המאה ה-13)
 אלנקוה אפרים (נפ' 1442)
 דוראן שמעון בן צמח (תשב"ץ) (1361 - 1444)
 חפץ משה (נפ' 1446)
 אבן מוסא חיים (1380 - 1460)
 אבולעפיה שמואל הלוי (מחצית השניה למאה ה-13)

גרציאן זרחיה (מחצית השניה של מאה ה- 13)
אחיטוב בן יצחק (סוף המאה ה- 13)

בלמש אברהם (1440 - 1523)
יחיאל הרופא (נפ' 1540)
אברבנאל יהודה (1460 - 1530)
בנבנשתי שמואל (מחצית הראשונה של המאה ה- 14)
אלמולי שלמה (1490 - 1542)
יחיא דוד נגרו (המאה ה- 14)
ספורנו עובדיה (1470 - 1550)
אבן ווירגה שלמה (1460 - 1554)
אבן וקאר יהודה (המאה ה- 14)
לטאש יצחק (אמצע המאה ה- 14)
דוראן צמח (מחצית השניה של המאה ה- 14)
יחיא גדליה (נפ' 1575)
יוסף הכהן (1496 - 1578)
לביא שמעון (1480 - 1580)
אמטוס לוזיטנוס (1511 - 1568)
עזריה מן האדומים (1511 - 1578)
ברודו מנואל (1500 - 1585)
אסכנדר אלעזר (נפ' 1585)
רפפורט אברהם מנחם (1520 - 1594)
אלגואדש מאיר (סוף המאה ה- 14)

זרחיה בן יצחק הלוי (תחילת המאה ה- 15)
יהודה מסר ליאון (המאה ה- 15)
אברהם בן דוד פורטליאוני (1542 - 1612)
זכריה בן שלמה הרופא (הרז"ה) (מחצית ראשונה של המאה ה- 15)
חייא רופא (1550 - 1618)
הורוביץ, שבתאי שעפטיל (1565 - 1619)
לוריא שלמה (נפ' 1626)
יהודה ליב רופא (נפ' 1635)
זכות, אברהם (לוזיטנוס) (1575 - 1642)
לוצערנא אהרן (נפ' 1643)

מלילות

לטאש יעקב (אמצע המאה ה-15)
דלמדיגו יוסף שלמה (יש"ר) (1591 - 1655)
מוספיא בנימין (1606 - 1675)
דוד טעביל (1620 - 1692)
צהלון יעקב (1630 - 1693)
קאסיס יוסף (נפ' 1700)
פרנקל-תאומים יצחק מאיר (נפ' 1703)

ויטל דוד (מאה ה-16)
קנטריני יצחק (1644 - 1723)
ניטו דוד (1654 - 1728)
גליקי מלאכי (המאה ה-16)
טוביה בן משה הכהן (1652 - 1729)
מורפורגו שמשון (1681 - 1740)
יקותיאל הרופא (נפ' 1740)
צהלון מרדכי (נפ' 1748)
מריני שבתאי חיים (1690 - 1748)
למפרונטי יצחק חזקיה (1679 - 1756)
וורמס אשר אנשל (1695 - 1759)
אליהו בן משה גרשון (נפ' 1770)
ואליי, משה דוד (1696 - 1777)
ייטלש יונה (1735 - 1806)
שיק ברוך (1740 - 1810)
גרדיא אהרן (נפ' 1810)

ברנהרד חיים דוד (1775 - 1858)

פרויס יוליוס (1861 - 1913)
קצנלסון, יהודה לייב בנימין (1847 - 1917)
גורדון יקותיאל (המאה ה-18)
גינצבורג בנימין זאב (המאה ה-18)
מזיא אהרן מאיר (1858 - 1930)

בנוסף לרופאים שיש לנו ידיעות כלשהם עליהם יש לציין מספר לא מבוטל של רופאים המוזכרים בשו"ת, בחלקם כנראה תלמידי חכמים ששאלו שאלות הלכתיות חשובות [צימלס בספרו עמ' 28 ואילך מונה רשימה של רופאים יהודיים המוזכרים בספרות השו"ת מהמדינות השונות. אכן, אין לדעת מרשימה זו אם מדובר ברופאים/ רבנים או תלמידי חכמים, או שמדובר בסתם רופאים יהודיים ששאלו שאלות או שהיו מעורבים בעניינים יהודיים שונים]. אגב, יש לציין כי הם מצויים יותר בימי הביניים וראשית העת החדשה, ופוחתים מאד בתקופות האחרונות. להלן רשימה חלקית של רופאים אלו [לפי סדר א-ב]:

אברהם צבן הרופא (שו"ת מים עמוקים ח"א סי' כו); אברהם שלום הרופא (שו"ת אבקת רוכל סי' רו); אליא הרופא (שו"ת בנימין זאב סי' נט); אליעזר הרופא (שו"ת מבי"ט ח"ג סי' קלא);

דוד וויזל הרופא (שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' עא); דוד שלם הרופא (שו"ת מהרשד"ם חחר"מ סי' נג); דון טודרוס אבן דאוואר (שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכט);

ידידיה הרופא (שו"ת בנימין זאב סי' רט); יהודה אורטאש הרופא (שו"ת מהר"ם אלשיך סי' נח); יהודה עוזיאל הרופא (שו"ת מהרשד"ם חחר"מ סי' יח); יוסף המון (שו"ת הרא"ם סי' כד); יוסף התמרי הרופא (שו"ת דברי ריבות סי' קצא); יצחק ביטון (שו"ת הרד"ך סי' ז); יצחק פינטו הרופא (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' צג); יצחק בן מוקאתיל (שו"ת הרשב"א ח"א סי' תיח);

לוי הרופא (שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' ש);

מנחם הרופא (שו"ת בנימין זאב סי' ב); מרדכי חתן הרופא (שו"ת נוב"ק חאר"ח סי' לז-לח); משה ברזילי הרופא (שו"ת מהרשד"ם חיר"ד סי' קפא); משה וידאלש (שו"ת מהרלב"ח סי' כה); משה פולשטורו (שו"ת בנימין זאב סי' רפ);

עזרא הרופא (שו"ת מהר"ם פאדובה סי' יט);

שבתי הרופא (שו"ת בנימין זאב סי' ב); שלמה הרופא (שו"ת מהרש"ל סי' כא); שמואל זאבי הרופא (שו"ת אבקת רוכל סי' רו); שמעון הרופא (שו"ת מהרלב"ח סי' סא); שמעון אבון הרופא (שו"ת רש"ל סי' כט); שמשון הרופא (שו"ת הרא"ם סי' ט).

אגב, יש לציין כי בימי הביניים היו לא מעט רבנים/ תלמידי חכמים-רופאים שהיו גם כהנים. רשימה חלקית ראה בספרו של צימלס, עמ' 178, הע' 64. הסיבה היא שבאותם ימים לא היה כל צורך לנתח מתים כדי ללמוד רפואה וכדי לקבל רשיון לעסוק ברפואה. להלן רשימה על רופאי זמננו שחיו ופעלו אחרי מלחמת העולם השנייה. בשנים אלו חיו ופעלו רופאים שומרי תורה ומצוות רבים, שפעלו בתחומים שונים, ביניהם מנהלי בתי חולים דתיים, מנהלי מחלקות רפואיות וחוקרים בעלי שם. אכן, ברשימה דלקמן כוללים רק רופאים פעילים שהם שומרי תורה ומצוות, ואשר תרמו בספרים ו/או

במאמרים לקידום הקשר בין הרפואה וההלכה או בין הרפואה וההיסטוריה הרפואית היהודית:

- אברהם סופר-אברהם - נו' ... יליד ירושלים. גר בירושלים. רופא פנימי וקרדיולוג. מנהל מחלקה פנימית במרכז הרפואי שערי צדק בירושלים. פרופסור מן המניין ברפואה פנימית. מחבר הספרים 'לב אברהם', 'נשמת אברהם', 'דיני הרופא בשבת וביום-טוב', 'דיני החולה בשבת, ביום-טוב וביום-כפור'. מחבר מאמרים רבים בעניני רפואה והלכה.
- אילובי הנרי - תרח/ 1848 - תרצב/ 1932, יליד ארה"ב. רופא ילדים בסינסינטי וניו-יורק, ארה"ב. פרסם מאמרים על עניני רפואה והלכה, נלחם בתנועה הרפורמית.
- גורדון בנימין, תרסו-תשכה/ 1906 - 1965, יליד ליטא. גר בארה"ב. מומחה במחלות עיניים. כתב מאמרים רבים על הרפואה בתלמוד.
- גליק שמעון - נו' תרצב/ 1932, יליד ארה"ב. גר בבאר-שבע. רופא פנימי ואנדוקרינולוג. מנהל החטיבה הפנימית בבית חולים סורוקה בבאר-שבע, מנהל המרכז לחינוך רפואי, ודיקן הפקולטה לרפואה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. אחד ממייסדי בית הספר לרפואה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. פרופסור מן המניין ברפואה פנימית. מחבר מאמרים רבים בעניני רפואה ואתיקה.
- הלפרין מרדכי - נו' תשו'/ 1946, יליד ירושלים. גר בירושלים. ר"מ וראש ישיבה לפני שהיה לרופא. רופא נשים, מנהל המרכז לאימפוטנציה ועקרות. המנהל השני של המכון על שם ד"ר פ. שלזינגר ז"ל לחקר הרפואה על פי התורה, ליד המרכז הרפואי שערי צדק בירושלים. העורך השני של כתב העת לעניני רפואה והלכה 'אסיא', והעורך של 'ספר אסיא' החל מכרך ה'. עורך הקובץ 'עמק הלכה-אסיא', חלק א'. מחבר מאמרים רבים בתחום הרפואה וההלכה.
- לוי יעקב - תרמט-תשלז/ 1889 - 1997, יליד גרמניה. גר בירושלים. שימש כרופא ילדים בברלין ובירושלים. מנהל מחלקת ילדים בבית חולים ביקור חולים בירושלים. פירסם מאמרים רבים בעניני רפואה והלכה. רשימה ביבליוגרפית של מאמריו פורסמה בספר אסיא, ה, תשמ"ו, עמ' 315 ואילך.
- ליבוביץ יהושע - תרנה-./ 1895 - .. יליד רוסיה. גר בירושלים. רופא כללי ונירולוג. מייסד ועורך ראשון של בטאון 'קורות'. פרופסור-חבר בהיסטוריה של הרפואה. מייסד המדור להיסטוריה של הרפואה בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים. נשיא האקדמיה הבינלאומית של ההיסטוריה של הרפואה. חיבר מאמרים רבים וספרים אחדים בהיסטוריה של הרפואה, ובתוכם מאמרים רבים בהיסטוריה של הרפואה היהודית. מחבר החלקים ההיסטוריים

בערכים הרלוונטיים באנציקלופדיה העברית. מחבר הספר The History of Coronary Heart Disease.

- מונטנר זיסמן - ... 1897 /- 1973, נולד בפולין. גר בירושלים. עסק ברפואה כללית וברפואת ספורט. תרגם מערבית לעברית ספרים רפואיים רבים, ובעיקר הכתבים הרפואיים של הרמב"ם, וערך את 'ספר אסף הרופא'.
- מלאך דניאל - נו' תשו' / 1945, נולד בישראל. גר בירושלים. רופא נשים במרפאה פרטית ובבית חולים משגב לדרך. מחבר מאמרים בנושאי רפואה והלכה. מרגלית דוד -
- פרידנוואלד חיים הארי, תרכו-תשי' / 1864-1950, ארה"ב וישראל. שימש כפרופסור למחלות עיניים בבולטימור, ארה"ב. מחבר מאמרים רבים בתולדות הרפואה היהודית. מחבר הספרים (באנגלית) 'גדולי ישראל בתולדות הרפואה', 'היהודים והרפואה'.
- קוטק שמואל - נו' תרצא' / 1931, יליד צרפת. גר בירושלים. רופא ילדים. פרופסור-חבר בתולדות הרפואה. ראש המדור להיסטוריה של הרפואה בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים. פירסם מאמרים רבים בתחום תולדות הרפואה במקורות יהודיים קדומים, ותולדות האתיקה הרפואית היהודית. עורך הבטאון 'קורות'.
- רוזנר מאיר (פרד) - נו' ... / 1935, יליד גרמניה. גר בניו-יורק. רופא פנימי והמטולוג. מנהל מחלקה פנימית במרכז הרפואי קוינס. פרופסור מן המניין ברפואה פנימית. מחבר ספרים אחדים, ביניהם *Medicine and Jewish Law, Modern Medicine and Jewish Ethics, Medicine in the Bible and the Talmud*; עורך קבצים רבים ביניהם *Proceedings of the Association of Orthodox Jewish Scientists, Jewish Bioethics, Compendium on Medical Ethics, Medicine and Jewish Law*; מתרגם ספרי רפואה של הרמב"ם, מתרגם מגרמנית לאנגלית את הספר *Preuss J: Biblical Talmudic Medicine*, ומתרגם מעברית לאנגלית את סדרת האנציקלופדיה ההלכתית-רפואית הנוכחית; ומחבר מאות פרקים ומאמרים בענייני רפואה והלכה, אתיקה רפואית, והיסטוריה רפואית יהודית.
- שטינברג אברהם - נו' תשז' / 1947, יליד גרמניה. גר בירושלים. רופא ילדים ומחלות עצבים בילדים. מנהל היחידה לנוירולוגיה של הילד במרכז הרפואי שערי-צדק בירושלים. מנהל המרכז לאתיקה רפואית, וראש המסלול להוראת האתיקה הרפואית בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים. פרופסור-חבר-קליני באתיקה רפואית. המנהל הראשון של המכון על שם ד"ר פ. שלזינגר ז"ל לחקר הרפואה על פי התורה, ליד המרכז הרפואי שערי צדק בירושלים. המייסד והעורך הראשון של כתב העת לענייני רפואה והלכה 'אסיא', והעורך של

ארבעת הכרכים הראשונים של 'ספר אסיא'. עורך הקובץ 'עמק הלכה', חלק ב. מחבר הספר 'הלכות רופאים ורפואה'. מחבר 'אנציקלופדיה הלכתית רפואית' הנוכחית. מחבר מאמרים רבים בתחומי הרפואה וההלכה, האתיקה הרפואית, וההיסטוריה הרפואית יהודית.

רופאים יהודים שזכו בפרס נובל בתחומי המדע והמחקר הרפואי. מאז שפרס נובל החל להינתן בשנת 1899 ועד 1990 זכו בו 39 יהודים:

Paul Ehrlich, 1908; Elie Metchnikoff, 1908; Robert Barany, 1914; Otto Myerhof, 1922; Karl Landsteiner, 1930; Otto Warburg, 1931; Otto Loewi, 1936; Joseph Erlanger, 1944; Herbert Spencer-Gasser, 1944; Ernst Chain, 1945; Hermann Joseph Muller, 1946; Tadeus Reichstein, 1950; Selman A. Eaksman, 1952; Hans Adolf Krebs, 1953; Fritz Albert Lipman, 1953; Joshua Lederberg, 1958; Arthur Korenberg, 1959; Konrad Bloch, 1964; Francois Jacob, 1965; Andre Lwoff, 1965; George Wald, 1967; Marshall W. Nirenberg, 1968; Salvador Luria, 1969; Julius Axelrod, 1970; Sir Bernard Katz, 1970; Gerald M. Edelman, 1972; Howard Temin, 1975; David Baltimore, 1975; Baruch Blumberg, 1976; Rosalyn Yalow, 1977; Daniel Nathans, 1978; Baruj Benacerraf, 1980; Cesar Milstein, 1984; Joseph L. Goldstein, 1985; Michael S. Brown, 1985; Stanley Cohen, 1986; Rita Levi-Montalcini, 1986; Gertrude Elion, 1988; Harold Varmus, 1989.

נספח 2: שבועות רופאים

שבועות רופאים ופרשנויות שונות נאספו בקבצים שונים. הספר המקיף בנידון הוא - Etzioni MB: The Physician's Creed: An Anthology of medical Prayers, Oaths and Codes of Ethics Written and Recited by Medical Practitioners Through the Ages. Charles C. Thomas, USA, 1973.

א. שבועת אסף הרופא

אסף היה רופא יהודי קדמון. הוא חי כנראה במאה ה-6 או ה-7. חיבר את הספר העברי הראשון בחכמת הרפואה. אסף מוזכר על ידי הגאונים והראשונים - פירוש הגאונים לעוקצין פ"ג, המיוחס לרב האי גאון; ספר הערוך ע' ותן; רמב"ן, תורת האדם, שער הגמול; רד"ק הושע יד ה.

'שבועת אסף הרופא' פורסמה לראשונה בגרמנית לפי כתב יד אוקספורד, סימן 8:201. בער גולדברג פירסם את השבועה בכתב העת 'כרמל', בשנת 1861, לפי כת"י פאריס. מונטנר פירסם את השבועה במבוא לספר אסף הרופא, ירושלים, 1957, על פי כת"י אוקספורד. השבועה פורסמה גם בספר אסיא, א, תשל"ו, עמ' 258. וראה בהרחבה Pines S: The oath of Asaph the Physician and Yohanan ben Zabda, The Israel Academy of Sciences and Humanities Proceedings, Vol V No. 9, 1975. וראה שם גם תירגום לאנגלית של השבועה.

וזאת הברית אשר כרת אסף בן ברכיהו ויוחנן בן זבדא²⁹⁷ עם תלמידיהם וישביעום בדברים האלה:

אל תצודו להמית כל נפש במשתה עקר²⁹⁸,

ואל תשקו אשה הרה לזנונים להפיל²⁹⁹,

ואל תחמודו כל יפי תואר בנשים לנאפה בהן³⁰⁰,

---

297 על זיהויו של יוחנן בן זבדא ראה בהקדמתו של ז. מונטנר לספר אסף, ובמאמר בחוברת Pines S: The oath of Asaph the Physician and Yohanan ben Zabda, The Israel Academy of Sciences and Humanities Proceedings, Vol V No. 9, 1975.

298 עקר = שורשי צמחים, כמו 'כוס של עקרין' (ראה כרך ד, ע' מניעת הריון, עמ' 88). והכוונה לצמחים רעילים הגורמים למוות. פיסקה זו מתנגדת במפורש ליהמתת חסדי פעילה [active euthanasia]. ראה כרך ד, ע' נוטה למות, עמ' 398 ואילך, עמ' 426 ואילך, ועמ' 440 ואילך.

299 על יסודות איסור הפלה - ראה ערך הפלה [כרך ב, עמ' 74 ואילך]. יש לציין, כי איסור המתת חולה ואיסור הפלה צמודים זה לזה בשבועה זו, ואולי יש בזה חיזוק לשיטה שהפלה היא בגדרי רציחה [ראה ע' הפלה, שם].

ואל תגלו את סוד האדם אשר האמין לכם³⁰¹,
 ואל תקחו כל כופר לחבל ולהשחית³⁰²,
 ואל תקשיחו לבב מלחמול על דל ואביון לרפא³⁰³,
 ואל תאמרו על טוב רע, ועל רע טוב³⁰⁴,
 ואל תלכו בחוקות המכשפים לחבר, לנחש, ולכשף³⁰⁵, להפריד איש מאשת חיקו, או
 אשה מאלוף נעוריה³⁰⁶,
 ולא לחמוד כל הון וכל כופר לעזר תאות זימה³⁰⁷,
 ולא להיעזר בכל עבודת אלילים לרפא בהם, ולא להבטיח בכל דברי עבודתם לרפאות,
 כי אם לשקץ ולתעב ולשנוא את כל עובדיהם³⁰⁸ והבוטחים בהם והמבטחים בהם, כי
 כולם תוהו ולא מועילים³⁰⁹, כי אין המה, ושעירים רוחות מתים המה³¹⁰, את פגריהם לא
 וישיעו, ואיך יוכלו להושיע את החיים.
 ועתה בטחו בה' אלוקים³¹¹, א-ל אמת, א-ל חי, כי הוא הממית ומחיה, המוחץ
 והרופא³¹², המלמד לאדם דעת³¹³ וגם להועיל³¹⁴, המוחץ בצדק ובמשפט, והרופא בחסד

-
- 300 על פי שמות כ יד - לא תחמד אשת רעך; דברים ה יח - ולא תחמד אשת רעך. יש לציין, כי איסור זה הוא נורמה מוסרית כללית, ולא דווקא כלפי רופא, אלא שהרופא המטפל בנשים עלול להקלע לאיסור זה בקלות יתר.
- 301 על חובת שמירת הסוד הרפואי ראה בערך סודיות רפואית [כרך ד, עמ' 613 ואילך].
- 302 על פי במדבר לה לא - ולא תקחו כפר לנפש רצח; שם לב - ולא תקחו כפר לנוס וגו'. ואולי הכוונה במונח 'כופר' כאן במונח של שוחד.
- 303 על החובה לרפא עניים אפילו בחינם ראה לעיל העי' 192 ואילך
- 304 על פי ישעיה ה כ - הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע. והכוונה כנראה למנוע שקר מחולה, אף כי אין הכרח לומר שאסף דרש להגיד את כל האמת לחולה. על סוגית גלוי מידע לחולה ראה בכרך א, עמ' 136 ואילך.
- 305 על פי דברים יח י-יא - לא ימצא בד' וגו' מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל המתים.
- 306 יתכן שבא לאסור על רופא גילויים על התנהגויות בלתי הולמות של בני הזוג, אשר עלולות לגרום למתחים ביניהם ולדרישת גירושין.
- 307 על פי שמות כ יד - לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך וגו' וכל אשר לרעך; דברים ה יח - ולא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך וגו' וכל אשר לרעך. וראה לעיל העי' 3.
- 308 על פי דברים ז כו - ולא תביא תועבה אל ביתך וגו' שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא.
- 309 על פי שמו"א יב כא - כי אחרי התהו אשר לא יועילו.
- 310 על פי ויקרא יז ז - ולא יזבחו עוד וגו' לשעירים. בענין רוחות מתים יתכן שמתכוין ל'דורש אל המתים' - דברים יח יא.
- 311 על פי תהלים קטו יא - יראי ה' בטחו בה'; ישעיה כו ד - בטחו בה' עדי עד. וראה גם מל"ב, יח כב; ישעיה לו ז.
- 312 על פי דברים לב לט - אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא.
- 313 על פי תהלים צד י - המלמד אדם דעת.
- 314 על פי ישעיה מח יז - אני ה' אלקיך מלמדך להועיל.

וברחמים, לא יבצר ממנו כל מזימות ערמה³¹⁵, ואין נסתר מנגד עיניו³¹⁶. המצמיח צמחי רפואות³¹⁷, והשם בלב חכמים תושיה לרפא ברוב חסדיו, ולספר נפלאות בקהל רבים, לדעת כל חי, כי הוא עושהו ואין בלעדיו מושיע³¹⁸. כי הגויים הבוטחים אל עצביהם אשר יושיעום ממצוקותיהם ולא יצילום מצרותיהם, כי תוחלתם ותקוותם אל המתים. על כן נאה לכם להבדל מהם, ולשטות ולרחוק מכל תועבות גלוליהם, ולדבקה בשם ה' אלוקי הרוחות לכל בשר³¹⁹, ובידו נפש כל חי להמית ולהחיות³²⁰, ואין מידו מציל³²¹. זכרוהו בכל עת ודרשוהו באמת וביושר ובתום דרך, למען תצליחו בכל מעשיכם, ויתן לכם עזרה להצליח בידכם, והייתם מאושרים בפי כל בשר, ויזנחו הגויים את אליהם ועצביהם, ויתאו לעבוד את ה' ככם, כי יכירו כי תוהו מבטחם ולריק יגיעם, כי ישועו אל אל, לא ייטיב ולא יושיע³²².

ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם, כי יש שכר לפעולותיכם³²³, וה' עמכם בהיותכם עמו³²⁴. אם אתם את בריתו תשמורו, ובחוקותיו תלכו לדבקה בהם³²⁵, ונחשבתם לקדושי בניי כל בשר, ויאמרו אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו³²⁶. ויענו תלמידיהם ויאמרו: כל אשר הוכחתם אותנו וצויתם עלינו נעשה³²⁷, כי מצות התורה היא, ועלינו לעשותה בכל לבבנו ובכל נפשנו ובכל מאודנו³²⁸, לעשות, לשמוע³²⁹ ולא לנטות, ולא לסור ימין ושמאל³³⁰. ויברכום בשם א-ל עליון קונה שמים וארץ³³¹. ויוסיפו עוד להעיד בהם ויאמרו עליהם:

-
- 315 על פי איוב מב ב - ולא יבצר ממך מזמה.
316 על פי עמוס ט ג - ואם יסתרו מנגד עיני.
317 על פי בן סירא לח ד.
318 על פי ישעיה מג יא - אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע.
319 על פי במדבר כז טז - יפקד ה' אלקי הרוחת לכל בשר.
320 על פי מל"ב ה ז - ויאמר האלקים אני להמית ולהחיות.
321 על פי דברים לב לט - אני אמית ואחיה וגוי ואין מידי מציל.
322 על פי תהלים יח מב - ישועו ואין מושיע.
323 על פי דבה"ב טו ז - ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם; ירמיה לא טו - כי יש שכר לפעולתך.
324 על פי דבה"ב טו ב - ה' עמכם בהיותכם עמו.
325 על פי דברים יא כב - ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו; יהושע כב ה - ולשמר מצותיו ולדבקה בו.
326 תהלים קמד טו.
327 על פי יהושע א טז - כל אשר צויתנו נעשה.
328 על פי דברים ו ה - ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך.
329 על פי שמות כד ז - ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע.
330 על פי דברים ה לב; שם יז יא, כ; שם כח יד; יהושע א ז; שם כג ו; מל"ב כב ב; משלי ד כז; דבה"ב לד ב.
331 על פי בראשית יד יט - ויברכהו ויאמר ברוך אברם לא-ל עליון קנה שמים וארץ; שם כב - הרמתי ידי אל ה' א-ל עליון קנה שמים וארץ.

הנה ה' אלקים וקדושו ותורתו עדים בכם³³², אשר תהיו יראים אותו לבלתי סור ממצוותיו³³³, וללכת בחוקותיו וביושר לבב, ולא לנטות אחרי הבצע לעזור חנף על דם נקי³³⁴, ולא למסוך סם המוות לכל איש ואשה להמית רעהו³³⁵, ולא להגיד בעקריהם, ואף לא למסרנו לכל אדם, ולא להסיח בכל דברי³³⁶, ולא לתת דמים בכל מלאכת רפואת³³⁷, ולא לצדות לעורר מחלה על נפש אדם, ולבלתי תת מום באדם למהר להבקיע בשר אדם בכלי ברזל או במכוות אש, עד אשר תבחין פעמיים ושלוש, אז תתנו עצתכם³³⁸, ולא תמשול בכם רוח רמה לרום עיניכם ולבכם, ואל תטורו נקמת כל איבה באדם החולה³³⁹, ולא להחליף אמרתכם בכל שנה ה' אלקינו לעשות³⁴⁰, כי אם לשמור פקודיו ומצוותיו, ללכת בכל דרכיו³⁴¹, למען מצוא חן בעיניו³⁴², להיות נקיים³⁴³ ונאמנים וישרים. כה הוכיחו והשביעו אסף ויוחנן את תלמידיהם.

ב. שבועתו של רופא - שבועת אמטוס לוזיטנוס

אמטוס (בעברית: חביב) לוזיטנוס חי בשנים רעא-שכח/ 1511 - 1568, באיטליה. הוא היה מאנוסי ספרד, ואף הוזמן להיות רופאו של האפיפיור. הוא ברח לסלוניקי, וחזר לחיק היהדות. הוא כתב שבעה כרכים של תיאורי מחלות שונות, ובכל כרך - מאה מחלות.

שבועת אמטוס לוזיטנוס מופיעה בסוף הכרך הששי והשביעי של ספריו. היא נכתבה בלטינית, בשנת 1559, ותורגמה לאנגלית על ידי הארי פרידנוואלד בשנת 1935. שבועה זו פורסמה בעברית על ידי י. לייבוויץ, בגליון 'מחניים', כרך כב, תש"ל, בספרו של ד.

332 על פי דברים לא כא - וענתה השירה ... לפניו לעד; מיכה א ב - ויהי ה' אלקים בכם לעד.

333 דברים יז כ - ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל.

334 על פי דברים כז כה - ארור לקח שחד להכות נפש דם נקי.

335 נגד המתת חסד בצורה פעילה או בסיוע להתאבדות.

336 גם כאן כנראה הכוונה לא למסור את סוד העיקרים (=צמחי הרעל) שאיתם אפשר להרוג את החולה, ולפי זה מדובר באיסור physician assistant suicide, וזה חידוש.

337 דמים במובן דם, היינו לא להשתמש בדם לטיפולים רפואיים; או אולי הכוונה דמים במובן של ממון, ולא לקחת כסף כשכר רפואה, אך לא מסתבר לא בסגנון ולא במשמעות, שהרי היה מקובל על הרופאים לקחת שכר רופא.

338 נגד הכירורגים - ראה פחד יצחק, ע' רופא; דרישה מוסרית לזהירות מירבית בטיפול רפואי.

339 על פי ויקרא יט יח - לא תקם ולא תטר את בני עמך; נחום א ב - ונוטר הוא לאיבו.

340 על פי דברים טז כב - אשר שנה ה' אלקיך.

341 על פי דברים י יב, יא כב - ללכת בכל דרכיו.

342 על פי שמות לג יג; במדבר יא טו - אם נא מצאתי חן בעיניך.

343 על פי במדבר לב כב - והייתם נקיים מה' ומישראל.

מרגלית, דרך ישראל ברפואה, תש"ל, עמ' 515 ואילך, ובספר אסיא, א, תשל"ו, עמ' 250 ואילך.

- נשבע אני באלקים חי העולמים [ובעשר דברותיו הקדושות, אשר ניתנו בהר סיני ביד משה לעם הנגאל מעבדות מצרים]:
- אם בכתבי הרפואה האלו הוקרתי והחשבתי דבר אפס מלמסור לדורות הבאים את אמת הדברים במלואה;
- לא הזמתי ולא שיניתי דבר בגלל הבעע;
- אם לא תמיד שאפתי לכך כי התועלת תגיע אל בני האדם;
- אם מעולם הללתי איש, או דברתי בגנותו, כדי לתת סיפוק לתאוותי שלי, אלא אם כן השאיפה לאמת תבעה זאת.
- אם שקר בפי יענשני נא הבורא ורפאל משרתו בקצף עולם, ואיש לא יתן מעולם אימון בי.
- ואשר לשכר המשתלם לרופאים לא נתתי דעתי עליו, אנשים רבים ריפאתי, לא במסירות בלבד, אלא אף בחינם. פעמים קרובות גם דחיתי ברוח נכונה וללא רתיעה את השכר שאנשים רבים הציעו לי, כי טוב היה בעיני להשיב לחולים בעבודתי ובטיפול את בריאותם אשר קיפחו, מאשר יעשירוני בנדיבותם ובהונם.
- שווים היו לפני בני כל האמונות, יהודים, נוצרים או ערבים. רום מצבו של החולה לא השפיע עלי מעולם, ובאותה שקידה טיפלתי בעני כבבני רום המעלה.
- מעולם לא גרמתי למחלה.
- בהגדת העתיד אמרתי תמיד את אשר נראה לי לאמת.
- לא נשאתי פני לשום רוקח על משנהו, אלא בשהיה עולה עליו בנסיונו המקצועי ובהגנותו.
- ברפואות שרשמתי שמרתי תמיד על המזיגה הנכונה התואמת את תכונת החולים.
- לא גיליתי מעולם סוד שהופקד בידי.
- לא השקיתי איש משקה מוות.
- שום אשה לא הפילה את עובריה בעזרתי.
- לא עשיתי כל מעשה רע בבית בו טפלתי בחולה.
- סוף דבר, לא עשיתי מעשה שאינו נאה לרופא מכובד וחשוב. תמיד הצבתי לי לנגד עיני את אבות אמנות הרפואה היפוקרטס וגלנוס. לא בזיתי את מורשתם של האנשים הרבים שהצטיינו באמנות הרפואה.
- ואשר ללימודי בהם התמדתי מאד, ואף העניינים הדחופים ביותר לא מנעוני מלקרוא בספרי המחברים הטובים.
- קבלתי על עצמי אובדן רכושי, נסיעות רבות ומסוכנות, אפילו גלות שגליתי. עמדותי בכל אלו כיאה לפילוסוף, ברוח נכונה ובלתי נשברת.

- את תלמידי, שהם מרובים עד היום הזה, חשבתי תמיד כבני, למדתים בבהירות האפשרית, הוריתים לשאוף להגיע למעלת הטובים שברופאים.
- את ספרי הרפואה שחברתי הוצאתי לאור ללא שאיפת כבוד.
- מטרה אחת היתה לפני, לדאוג לבריאות בני האדם בכל יכולתי. ידונו נא אחרים אם השגתי את מטרתי, אך אנוכי לזאת נשאתי נפשי, ואותה העליתי על ראש תפילתי.

ג. שבועת הרופא העברי

שבועה זו חוברת על ידי ד"ר ליפמן היילפרין, מנהל המחלקה הנוירולוגית בבית החולים הדסה בירושלים. השבועה חוברת בשנת תשי"ב, לרגל סיום המחזור הראשון של בית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה בירושלים, ביום ל"ג בעומר תשי"ב, 13.5.1952.

פרחי הרפואה בישראל: אתם ניצבים היום כולכם לפני מוריהם בדרכי הרפואה וחוקותיה, לעברכם בברית הרפואה למען תקיימו את תורתה בכל מאודכם בשום שכל וביושר לבב, ולמען קום דור רופאים דרוכי מעש ואמוני ייעוד לעזרת האדם הדווי. וזאת הברית אשר אנכי כורת אתכם היום לאמור:

על משמרתכם הופקדתם יומם ולילה לעמוד לימין החולה במצוקתו בכל עת ובכל שעה ושמרתם עד מאד חיי האדם מרחם אמו, והיה שלומו ראש חרדתכם כל הימים ועזרתם לאדם החולה באשר הוא חולה, אם גר אם נכרי ואם אזרח, אם נקלה ואם נכבד והשכלתם להבין לנפש החולה לשובב את רוחו בדרכי תבונות ובהבנת אנוש אל תמהרו להוציא משפט, ושקלתם את עצתכם במאזני החכמה הצרופה בכור הנסיון שמרו אמונים לאדם שהאמין בכם, אל תגלו סודו ואל תלכו רכיל יחכם לבכם גם לבריאות הרבים להעלות ארוכה למדווי העם תנו כבוד ויקר לרבותיכם שנחלצו להנחותכם במעגלי הרפואה תרבו חכמה ואל תרפו, כי היא חייכם וממנה תוצאות חיים היזהרו בכבוד חבריכם, כי בכבודם הם תכובדו גם אתם, דברי הברית האלה קרובים אליכם מאד, בפיכם ובלבבכם לעשותם, וענייתם כולכם אמן, אמן, כן נעשה יהי רצון שישגא פעלכם להאדרת מורשת הרפואה בישראל

ד. שבועת היפוקרטס

היפוקרטס היה גדול הרופאים של יוון העתיקה. חי בשנים 460 - 370 לפני הספירה. בכתבים העבריים מימי הביניים הוא נקרא אבוקראט. הראב"ד בעל סדר הקבלה מזכירו בע' רבי יהודה הנשיא, וכותב עליו שהיה בימי מרדכי ואסתר. הרמב"ם כתב ספר רפואי

מיוחד בשם 'פירוש פרקי אבוקראט', וכותב עליו שהיה 'מגדולי האנשים, כל שכן מן הרופאים בלא ספק'.

'שבועת היפוקרטס' מוזכרת אצל מחברים שונים בעולם העתיק - ראה הרפואה והיהדות, עמ' 257, הע' 68, אך למרבה הפלא היא איננה מוזכרת כלל בכתבי גאלינוס. מעניין לציין, כי גם אין לה זכר בתלמוד ובפוסקים הראשונים והאחרונים. השבועה הנקראת על שם היפוקרטס קרוב לוודאי לא נתחברה על ידו אלא על ידי אנשים מכת האסקלפיאדים, שעבדו לאליל אסקולפיוס [Aesculapius] בנו של אפולו [Robin ED] [McCaughey RF, Lancet 345:1422, 1995]. תאריך כתיבת שבועה זו שנוי במחלוקת בין החוקרים [ראה על שבועה זו - Edelstein, The Hippocratic Oath, - Baltimore, 1943]. הנוסח האנגלי פורסם לראשונה - Edelstein L, Bull Hist Med - Suppl 1:3, 1943. נוסח שבועה זו עבר גלגולים ושינויים שונים, ובעיקר יש לציין את הגירסאות הנוצריות והמוסלמיות העתיקות, עם השמטת החלקים האליליים [ראה הרפואה והיהדות, עמ' 257 ואילך; Kotttek SS & Lepicard E, Isr J Med Sci 29:75, 1993]. הגירסא העברית של השבועה הזו נכתבה כנראה רק בשלב מאוחר יותר [לאחרונה נתגלתה גירסא עברית בכתב יד שהועתק על ידי דוסא בן יוסף בקושטא, בשנת 1461 - ראה Kotttek SS, et al, Med Hist 22:438, 1978; Kotttek SS, Isr J Med Sci 29:326, 1993]. בגירסא העברית הושמטה ההתייחסות לאלילים היווניים. כמו כן הושמט האיסור לעסוק בניוחים, אין איזכור של גילדה של רופאים, ויש תוספת של חיוב ללמוד רפואה בהתמדה ולבדוק ולהתייחס לספרי רפואה.

גירסא עברית קדומה:

אמר החסיד אבוקראט: הראוי לבוא בחכמת הרפואות הוא המכבד רבותיו, והמשבח רבותיו, והמשבח והעובד להם כאבותיו. כי הכבוד מחוייב אל האבות בעבור היות תחילה הקריאה מהם. והכבוד מחוייב אל הרב בהסירו מסווה העולמי מעל הפנים, ונותן עליהם עול מלכות. ויאור אל הרב להתבונן בברית שכלו לברר תלמיד הגון ונאה במעשיו. והוא יורנו על דרך האמת, ובלא מחיר, גם בלא תוחלת גמול העתיד. ויתחזק בכל כוחו להרחיק ולדחות מעליו האינם נאותים אל החכמה הזאת. וישים שכלו ודעתו ביושר להשיב אל הבריאות החולה, ולא בתקות ממון. לא בדרכי העמיק הבחינות והאותות על מדווה העשירים מן העניים, ועל הגדולים מתמורתם. ושמור נפשו מאד פן יורה לעשות משקה להמית או להזיק, ולא יהיה כמחליש אם ירגיש ומאס, ומאחרים אשר יורו לעשות הדבר הרע הזה. ולא יסור לבבו לנטות אנה ואנה להפיל ההרות. ובבוא לבקר החולה לא יתן עיניו באשתו, ולא בבתו, ולא בשפחתו. הדברים האלו מעוורים הגוף.

וישים הסוד והסתר מטוב מעלותיו פן יגלה המצווה הנסתר בהגלותו אליו, כי פעמים רבות יגלה החולה אל הרופא דברים שיתבייש מהם לגלות לאבותיו או לקרוביו. ויברח מאד מגיעול הזימה ומלעוג השכרות, כי הדברים האלו יבהילו הדעת ויסירו הלב. ועל כל דבר יתמיד רגילות הלימוד בעזר בריאות הגוף, ולא תקצר רוחו בעיון הספרים. הגירסא השלימה בתרגום לעברית מתוך המקור ביוונית [הובא בספרו של ד. מרגלית, דרך ישראל ברפואה, תש"ל, עמ' 1-530]:

בחיי אפולו הרופא, בחיי אסקלפיוס, היגיאה ופאנאקיאה, ובחיי כל האלילים ואלילות שיהיו לי לעדים, נשבע אני לקיים, כמיטב כוחי וידיעתי, את שבועתי זאת ושטר-התחייבותי זה:

את האיש אשר לימדני אומנות זו אכבד כיבוד אב ואם, אתן ידי למחייטו וחלקי לכל צרכי נפשו; יוצאי חלציו יהיו לי כאחים, ואם יחפצו ללמוד אומנות זו, אלמדם ללא שכר וללא שטר; בהוראתי, הרצאתי וכל שאר לימודי אשתף את בני, בני מורי ותלמידים אשר יתחייבו ויישבעו כחוק הרופאים, ומלבדם לא אשתף איש. הוראות הנוגעות לאורח-החיים אורה, כמיטב יכולתי וידיעתי, לתועלת החולים בלבד, ולא לנזקם וחסרונם.

לא אתן לאיש, אף אם יבוקש מידי, סם מוות, ועצה אשר כזאת לא אייעץ. כמו כן לא אתן לאשה פתילה להפיל פרי בטנה.

טהורים וקדושים יהיו חיי ואומנותי.

לא אנתח בסכין, אפילו לא חולים באבני השלפוחית, אלא אניח זאת לאומנים העוסקים בכך.

לכל הבתים אשר אכנס לתוכם, אכנס לתועלת החולים, ומרצוני לא אגרום שום עוול והשחתה, במיוחד במעשי תאוה, לא בנשים ולא בגברים, לא בבני חורין ולא בעבדים. כל אשר אראה או אשמע בשעת טיפולי, וגם שלא בטיפולי, באורח חיי האנשים, ואשר אין להשמיע מחוץ לביתם, לא אגלה מזה מאומה, כי ידעתי כי סוד מופלא הוא שאין להזכירו.

אם אקיים את דבר השבועה זאת ולא אפירנה, ייטב לי בחיי ובאומנותי עד עולם, וכל בני האדם כבד יכבדוני. ואם אעברנה ונשבועתי לשווא, יקרני ההיפן.

ה. שבועת הרופא המוסלמי

הנוסח נקבע בכנס הבינלאומי הראשון לרפואה מוסלמית בכווית, ינואר 1981

אני נשבע באלקים הכל יכול, לזכור את הא-ל בבואי לעשות את מלאכתי, לשמור על חיי אדם בכל השלבים ובכל הנסיבות, לעשות כל שביכולתי כדי להצילו ממוות, מחלה, כאב וחרדה, לשמור על כבוד האדם, לכבד את פרטיותו, ולנעול בקרבי את כל סודותיו, להיות כל אותה דרך מכשיר לרחמי הא-ל, להושיט את טיפולי הרפואי לקרוב ולרחוק,

ערך "רופא" אנציקלופדיה הלכתית - רפואית

לצדיק ולרשע, לידיד ולאויב, לעשות כל מאמץ להשיג ידע שאשתמש בו לטובת האנושות ולא לרעתה, לכבד את מורי, ללמד את הצעירים ממני, ולשמש אח לחברי במקצוע הרפואי בחסד וברחמים, לחיות באמונתו בחיי הפרטיים והציבוריים מתוך הימנעות מכל דבר שמגנה אותי בעיני הא-ל, שליחיו וחברי.

מעזבוננו של הרב
שמעון בירן הי"ד